

Skradinska sakralna baština kao poticaj usvajanja baštinskih sadržaja djece predškolske dobi

Zorica, Tajna

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:652196>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-31**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja

Sveučilišni diplomski studij

Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Tajna Zorica

**Skradinska sakralna baština kao poticaj usvajanja
baštinskih sadržaja djece predškolske dobi**

Diplomski rad

Zadar, 2024.

Sveučilište u Zadru

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja - Odsjek za predškolski odgoj

Sveučilišni diplomski studij

Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Skradinska sakralna baština kao poticaj usvajanja baštinskih sadržaja djece predškolske dobi

Diplomski rad

Student/ica:

Tajna Zorica

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Tamara Kisovar Ivanda

Zadar, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Tajna Zorica**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Skradinska sakralna baština kao poticaj usvajanja baštinskih sadržaja djece predškolske dobi** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 21. veljača 2024.

SAŽETAK

Skradinska sakralna baština kao poticaj usvajanja baštinskih sadržaja djece predškolske dobi

Kulturna baština je od iznimnog značaja za sve ljude i narode, a posebice za djecu. Važno je već od najranije dobi djeci ukazivati na razumijevanje i njegovanje baštine i baštinskih sadržaja jer su oni dokaz prošlosti, a dio su sadašnjosti kao i budućnosti. Grad Skradin, iako je malo mjesto, u sebi nosi mnogobrojna zaštićena kulturna dobra kao i bogatu povijest. Unutar ovog diplomskog rada temeljito su opisana sva kulturna dobra grada Skradina, a posebno su obrađeni i sakralni elementi. Skradin je kroz svoju povijest doživio brojne uspone i padove nakon kojih se očuvao i postao malo skriveno mjesto s mnogim znamenitostima i baštinskim sadržajima. Ovaj diplomski rad rezultat je kvalitativnog istraživanja s ciljem osmišljavanja modela dječjih susreta s baštinskim sadržajima na primjeru sakralne baštine grada Skradina, a koji se očituju u promatranju baštinskih sadržaja kao i likovnom izražavanju djece.

Ključne riječi: Skradin, kulturna baština, sakralna baština, materijalna baština, nematerijalna baština, baštinski sadržaji, likovna aktivnost

SUMMARY

The religious heritage of Skradin as an incentive for preschool children to adopt heritage content

Cultural heritage is exceptionally important for all people and nations, and especially for children. From an early age, it is important to direct children's attention towards the understanding and preservation of heritage and heritage contents, as they present not only the evidence of the past but are also a part of the present as well as the future. The city of Skradin, although rather small, boasts numerous protected cultural assets as well as a rich history. This thesis contains a thorough description of all the cultural assets in the city of Skradin, while special attention is paid to sacral elements. Throughout its history, Skradin experienced numerous ups and downs, after which it was preserved and became a small secluded spot full of landmarks and heritage contents. This master thesis is the result of qualitative research with the aim of designing a model of children's encounters with heritage contents, based on the example of encounters with the religious heritage of the city of Skradin, which consist of the observation of heritage contents, as well as children's artistic expression.

Key Words: Skradin, cultural heritage, sacred heritage, material heritage, intangible heritage, heritage contents, artistic expression, creativity

Sadržaj:

1. UVOD	1
2. POVIJEST GRADA SKRADINA	3
2.1. Skradin i njegovo područje kroz Antiku	3
2.2. Skradinsko područje u Srednjem vijeku.....	4
2.3. Skradin za vrijeme Ugarsko-Hrvatske vladavine.....	5
2.4. Skradin pod Turskom vlašću.....	6
2.5. Skradin pod Mletačkom upravom	9
2.6. Skradinsko područje za vrijeme prve Austrijske i Francuske vlasti	10
2.7. Skradinska općina kroz 19. i početkom 20. stoljeća	12
3. KULTURNA BAŠTINA – OBJAŠNJENJE POJMA I PODJELA	17
3.1. Materijalna kulturna baština.....	17
3.2. Nematerijalna kulturna baština.....	18
4. KULTURNA DOBRA GRADA SKRADINA	20
4.1. Pokretna kulturna dobra grada Skradina	20
4.2. Nepokretna kulturna dobra grada Skradina.....	21
4.2.1. Arheološko nalazište Bribirska glavica	22
4.2.2. Crkva i samostan Majke od Milosti i crkva sv. Kate.....	23
4.2.3. Arheološko nalazište Vrbica.....	23
4.2.4. Crkva sv. Nikole	24
4.2.5. Arheološko nalazište Crkvina.....	24
4.2.6. Mlinice na Skradinskom buku i hidrocentrala Krka.....	24
4.2.7. Utvrda Turina	24
4.2.8. Hidroarheološka nalazišta grada Skradina	25
4.2.9. Crkva sv. Bartula	25
4.2.10. Crkva Porođenja Blažene Djevice Marije	25
4.2.11. Župno-opatski dvor.....	26
5. SAKRALNI ELEMENTI GRADA SKRADINA	27
5.1. Katedralna crkva Porođenja Blažene Djevice Marije	27

5.2.	Crkva sv. Jeronima.....	30
5.3.	Crkva i samostan sv. Ivana Krstitelja.....	30
5.4.	Crkva sv. Franje i crkva sv. Roka	31
5.5.	Crkva sv. Spiridona	31
5.6.	Crkva sv. Petke.....	32
6.	VAŽNOST BAŠTINE U PREDŠKOLSKOM ODGOJU	34
6.1.	Vrijednost baštine.....	34
6.2.	Baština kao „univerzalni odgojitelj“ djece.....	35
6.3.	Baština kao poticaj za kreativnost i likovno izražavanje kod djece	37
7.	METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	39
7.1.	Cilj istraživanja	39
7.2.	Istraživačko pitanje	39
7.3.	Sudionici istraživanja	39
7.4.	Postupak istraživanja.....	39
8.	PRIPREMA LIKOVNE AKTIVNOSTI.....	44
9.	ANALIZA I INTERPRETACIJA DJEČJIH LIKOVNIH RADOVA I TEKSTA POLUSTRUKTURIRANIH INTERVJUA PROVEDENIH S DJECOM.....	48
10.	ZAKLJUČAK.....	55
11.	LITERATURA.....	56
12.	POPIS PRILOGA	59
13.	Životopis.....	61

1. UVOD

Skradin je grad duge bogate i slavne povijesti koji je kroz svoju prošlost prolazio kroz mnoge uspone i padove i kroz brojne događaje i vlasti. Povijest Skradina seže još od željeznog doba, a prvi spomen samog mjesta datira od Antike, točnije iz vremena vladanja rimske provincije Dalmata pod imenom „Scardona“. Jedna od važnih prednosti življenja koju je Skradin oduvijek imao, je njegov geografski položaj, točnije položaj koji se proteže desnom obalom rijeke Krke zbog koje je osim povijesnih, Skradin prepun i prirodnih ljepota. Danas Skradin karakteriziraju uske popločane ulice, volti i prolazi te kuće nastale u 18. i 19. stoljeću kao i ostala kulturno-povijesna obilježja koja su sačuvana sve do danas.

Diplomski rad na temu „Skradinska sakralna baština kao poticaj usvajanja baštinskih sadržaja djece predškolske dobi“, podijeljen je u dva dijela. Prvi dio vezan je za povijest Skradina i njegove baštinske sadržaje, a drugi dio se odnosi na metodologiju istraživanja.

U drugom poglavlju ovog diplomskog rada detaljno je razrađena i opisana povijest Skradina kroz brojne događaje i vladare koji su prošli kroz grad. Skradin i skradinsko područje opisani su kroz vrijeme Antike i Srednjeg vijeka, za vrijeme vladavine Ugarsko-Hrvatske, zatim za vrijeme Turske vlasti i Mletačke uprave, za vrijeme prve Austrijske i Francuske vlasti te kroz 19. i 20. stoljeće.

Kroz treće poglavlje objašnjen je pojam kulturne baštine, njezina podjela te šire objašnjenje nematerijalne i materijalne baštine.

U četvrtom poglavlju predstavljena su kulturna dobra grada Skradina koja su podijeljena na pokretna i nepokretna kulturna dobra. Od zaštićenih pokretnih kulturnih dobara grada Skradina istaknuta su i opisana tri kulturna dobra koja se odnose na inventar i orgulje unutar katedralne crkve Porođenja Blažene Djevice Marije te oltar sa slikom koji se nalazi u crkvi sv. Jeronima. Od zaštićenih nepokretnih kulturnih dobara grada Skradina, opisano je četrnaest kulturnih dobara koja se odnose na: arheološku zonu Bribirska glavica, na nalazište Crkvinu, crkvu i samostan Majke od Milosti, crkvu sv. Kate, arheološku nalazište Vrbicu, crkvu sv. Nikole, arheološko nalazište u Žažviću, katedralnu crkvu Porođenja Blažene Djevice Marije u Skradinu, mlinice na Skradinskom Buku, ostatke hidrocentrale „Krka“, utvrdu Turina, dva hidroarheološka nalazišta na Prukljanskom jezeru te crkvu sv. Bartula.

U petom poglavlju detaljno su opisani sakralni objekti koji se nalaze ili su se nekada nalazili u samom centru Skradina, a to su: crkva Porođenja Blažene Djevice Marije, crkva

sv. Jeronima, crkva i samostan sv. Ivana Krstitelja, crkva sv. Franje i crkva sv. Roka, crkva sv. Spiridona i crkva sv. Petke.

U šestom poglavlju objašnjena je važnost baštine za predškolsku djecu odnosno baštinska vrijednost. Također, u ovom poglavlju baština je razložena kao poticaj za likovno izražavanje i kreativnost kod djece te se spominje u smislu univerzalnog „odgojitelja“ djece.

U sedmom poglavlju opisana je metodologija istraživanja ovog diplomskog rada u kojem je razrađen cilj istraživanja kao i istraživačko pitanje, sudionici istraživanja i postupak istraživanja.

Osmo poglavlje sastavljeno je od opisa pripreme likovne aktivnosti i artikulacije aktivnosti.

U devetom poglavlju analiziraju se i interpretiraju dječji likovni radovi kao i tekst polustrukturiranih intervjua provedenih s djecom.

Deseto, ujedno i zaključno poglavlje obuhvaća zaključne misli vezane uz grad Skradin kao nositelj baštinskih sadržaja te zaključne misli vezane uz rezultate istraživanja koji se temelje na analizi i interpretaciji dječjih radova i intervjua provedenih s djecom.

2. POVIJEST GRADA SKRADINA

Na desnoj strani obale ušća rijeke Krke, smješten je grad Skradin koji je devetnaest kilometara, sjeverozapadno udaljen od Šibenika. Skradin i skradinsko područje iznimno je bogato ljepotama prirode na kojoj leže površine između rijeke Krke i Prukljanskog jezera kao što su Roški slap, Skradinski buk te Visovačko jezero s otočićem na kojem se nalazi samostan Visovac. Skradin je također kao antičko naselje i ilirsko-rimski grad iza sebe sačuvao mnogo kulturno-povijesnih obilježja sve do danas (Babić, 1986).

2.1. Skradin i njegovo područje kroz Antiku

Prema Babić (1986) prvi spomen Skradina datira iz 33. godine prije nove ere za vrijeme rimske provincije Dalmata, a od tada se kroz povijest još spominje i uz druge dalmatinske gradove. Dalmacija se tada dijelila na tri konventa – skradinski, solinski i neretvljanski. Skradin, odnosno tadašnja Scardona pripadao je ilirskoj narodnoj grupi, stoga ga nazivamo ilirska Scardona: „Za vrijeme Flavijevaca, sedamdesetih godina 1. Stoljeća, Skradin je stekao samoupravni status (u rangu kotara), u kojem je bilo sjedište sudskog vijeća (sjeverno-juridističkog konventa), pod kojim je potpadalo četrdeset liburnijskih općina“ (Novak, 1944; prema Babić, 1986: 11).

Skradin je još od rimskog doba bio i jedna od značajnijih luka na Jadranu sa svojim pristaništem i skladištem, a jedan od uvjeta koji je utjecao da Rimljani koriste Skradin kao svoju luku je taj što je Krka uz Prukljansko jezero prekidalala mogućnost nastajanja kopnenih prometnih veza preko cijele obale sve do Skradina jer se uzvodno od Skradina protezao morski rimski put od Splita do Zadra. Takav je put bio sastavljen od još manjih puteva i pravaca, stoga možemo reći da je Skradin bio glavno prometno čvorište koje je također pretežito služilo za razmjenu različite robe koja je dolazila sa zapadne strane talijanske obale pa možemo reći da je Skradin pretežito bio trgovačko-pomorski punkt (Gogola-Dominis, 1955; prema Babić, 1986).

Kako Babić (1986) spominje, u prošlosti se smatralo da je ilirska Scardona bila smještena između Skradinskog polja i Gračaca, međutim prema novim arheološkim istraživanjima, točnije istraživanjima koje je vršio Arheološki odjel Muzeja grada Šibenika, nalazila se točno gdje se danas nalazi Skradin. Neki od pokazatelja spomenutog istraživanja da se rimska Scardona nalazila na lokaciji gdje je danas Skradin, su: jarak koji se nalazi blizu pravoslavnog

groblja u Skradinu, a smatra se da je taj jarak bio dio gradske utvrde, nadalje pronađeni su različiti kameni epigrafski spomenici te ulomci povijesne keramike, nekoliko rimskih grobova u kojima su pronađeni predmeti kao što su rimski vrč široka izljevica sa dvije ručke i jedna rimska fibula u obliku križa. Od predmeta su također pronađene i staklene urne u urnama od kamena, dva sarkofaga, posude, zidni mozaici kamenih zgrada, srebrni, zlatni i jantarski nakit i slično. Pronađeni navedeni predmeti ukazuju na to da je „stari rimski municipij Scardona bio značajno središte, urbanizirano i sa zavidnim stupnjem materijalne kulture onog vremena, te se nalazio točno u današnjem Skradinu“ (Pedišić, 1983; prema Babić, 1986: 12).

2.2. Skradinsko područje u srednjem vijeku

U 6. stoljeću, na područje Balkanskog poluotoka, pojavljuju se Avari i Slaveni čiji dolazak dovodi do uništenja rimske Scardone, a u periodu između 8. i 12. stoljeća Hrvati na ušću rijeke Krke podižu Skradin na mjestu gdje se i danas nalazi (Babić, 1986).

Početak 9. stoljeća dolazi do pojave mnogih banova i knezova koji su vladali Skradinom. Pvi hrvatski knez je bio knez Višeslav, nakon njega Skradinom vlada hrvatski knez Mislav kojeg nasljeđuje knez Trpimir. Nakon Trpimirove vladavine slijedi povijesni događaj u kojem dolazi do crkvenog razdvajanja između Rima i Carigrada, a koji je ostavio traga i do danas tako da Hrvati pripadaju zapadu, a Srbi istočnoj kulturi. Zbog navedenog je često dolazilo do neslaganja rimske i carigradske crkve, a ta neslaganja leže u razlici između čina obreda, jezika i slično. Još neki od hrvatskih knezova koji se spominju kroz povijest bili su Domagoj, Branimir i Mutimir (Klaić, 1972; prema Babić, 1986).

S vremenom se Hrvatska država sa svojim središtem u Dalmaciji znatno razvija pa tako nastaju i neki novi gradovi kao što su Biograd n/m, Šibenik, Knin, Bribir, Skradin i drugi. Nakon doba vladavine hrvatskih banova i knezova koje je trajalo od 800. do 925. godine, dolazi do pojave prvih hrvatskih kraljeva. Upravo 925. godine okrunjen je prvi hrvatski kralj Tomislav koji hrvatskom vlada samo četiri godine, a njegovo prijestolje nasljeđivali su: Trpimir II, Krešimir I, Mislav, Mihajlo Krešimir II, Stjepan Držislav, Svetislav, braća Krešimir i Gojislav, Stjepan, Krešimir IV, Dmitar Zvonimir i Petar Svačić koji je stolovao u Kninu i ujedno je i zadnji hrvatski kralj nakon kojeg nestaje samostalna hrvatska država i dolazi do toga da je Skradin pod turskom okupacijom, a biva i pod upravom ugarskih kraljeva i hrvatskih banova i knezova kao i pod mletačkom republikom (Klaić, 1972; prema Babić, 1986).

2.3. Skradin za vrijeme Ugarsko-Hrvatske vladavine

Skradinom je u nekoliko navrata (s prekidima) vladao bizantski car Emanuel Komnen (1165.-1180.) međutim, hrvatski vojvoda Relja ga je ipak uspio vratiti pod ugarsku vladavinu (Novak, 1944; prema Babić, 1986). Nastankom Ugarsko-hrvatske kraljevine Skradinom i skradinskim područjem vladaju bibrirski knezovi i banovi Šubići, a njihovo vladanje sa središtem u Skradinu traje od 1225. do 1356. godine. Jedna od interesantnih osoba iz tog doba bio je Pavle I koji je pripadao plemenu Šubića te je koristeći se raznim prepirkama i smutnjama uspio podići svoju moć i vlast i tako postati knezom Splita i Trogira, a kasnije i primorskim banom (1273.) koji vlada čitavom Dalmacijom i Hrvatskom. Čim je Pavle I proglašen banom, njegovo glavno središte i dom postaje Skradin, a prije njegovog dolaska, mnogi bibrirski župani i knezovi za Skradin su postavili različite obaveze kao što su održavanje straže, obrađivanje zemljišta, donošenje vode, poreze, prireze i slično, koje Pavle I svojim dolaskom ukida i mijenja ih paušalnim iznosom od 2.600 libara godišnje i u tom trenutku Skradin postaje slobodni grad (Babić, 1986).

Prema Babić (1986), za vrijeme vladavine bana Pavla I nastaju razne zadužbine kao što su samostan Sv. Marije u Bribiru u kojem su sahranjeni svi bibrirski knezovi, zatim franjevački samostan u Skradinu s crkvom Sv. Ivana Krstitelja kao i samostan Klarisa. Pavle I na teritoriju banovine dijeli razna velika i ugledna mjesta svojoj braći i svojim sinovima pa tako 1301. godine stavlja svoga sina Mladina II za bana Bosne koji kasnije postaje zadarski knez, dok Pavlov brat Juraj I postaje knezom dalmatinskih gradova, a sin Juraj II postaje knezom Splita. Ban Pavle I preminuo je 1312. godine, a sahranjen je u crkvi Sv. Marije na Bribiru gdje je prethodno sahranjena njegova supruga Ursa, a zatim i njegova braća, sinovi i unuci. „Za bana Pavla historija tvrdi, da je silno podigao ne samo svoju moć i vlast, već i svog potomstva. On spada u najzanimljivije ličnosti hrvatske povijesti“ (Babić, 1986: 19).

Nakon smrti Pavla I, banom postaje njegov sin Mladin II kojem je središte također bilo Skradin. Mladin II od oca je naslijedio moć, ali ipak se susreo s neprilikama od strane Mlečana zbog kojih napušta Zadar i samim time gubi naziv zadarskog kneza. Isto tako Mladinov brat i ban Bosne Stjepan Kotoromanić učinili su sve da unište Mladina II, pa se tako Mladina odriču i ostali dalmatinski gradovi (Trogir, Šibenik, Split i Nin). Za vrijeme rata koji je izbio 1322. godine, Mladin II odlazi prema Klisu gdje mu je brat Juraj II, međutim, tamo ga nalazi kralj Karlo Robert koji ga odvodi u Zagreb, a nakon toga i u Mađarsku gdje ga drži u tamnici sve do smrti. Nakon Mladina II, Skradinom vlada Mladin III – sin Jujra II, a nakon

vladavine Mladina III, Skradin biva pod vlašću cara Dušana Silnog, a zatim i pod vlašću kralja Ludovika (Babić, 1986).

Slika br. 1: Skradin u XVI. Stoljeću (Izvor: <https://kamenodoba.hr/povijesna-uloga-skradina-i-kanala/>, 13.12.2023.)

2.4. Skradin pod Turskom vlašću

Babić (1986) spominje da su Turci u Dalmaciju prodrli već 1471. godine kada su osvojili područje oko Cetine i Neretve. Iako je u nekoliko navrata došlo do mira između Turske i Venecije (između 1471. i 1502.), Turci nastavljaju provaljivati i pljačkati druge hrvatske i dalmatinske gradove, pa tako i Skradin 1512. godine, međutim, ne uspijevaju ga odmah osvojiti iako je okolica potpuno uništena. „Zahvaljujući namaru i nemoći hrvatskih kraljeva i njihovih vojskovođa, Turci su se još više osilili: nastavili s pljačkom i pokoljem, zbog čega je pučanstvo bježalo na sve strane i ostavljalo pusta sela i domove. Tako su Turci bez ikakvog otpora ulazili u prazne i napuštene gradove“ (Babić, 1986: 24).

1514. godine Turci nastavljaju osvajati Skradin i naređuju mletačkim knezovima u Šibeniku da im dopuste prolaz prema skradinskom kanalu kako bi mogli napasti Skradin i

skradinsku tvrđavu. S obzirom na to da su osim skradinske tvrđave napadali i kninsku tvrđavu, ostaju poraženi s 500 mrtvih zbog čega se povlače od Skradina i Knina i odlaze u Bosnu (Klaić, 1972; prema Babić, 1986).

Papa Leon X, vidjevši da su Turci jaki i da kralj Ludovik ne može protiv njih, šalje poslanice svim kršćanskim knezovima, među ostalima i francuskom caru Franji I kao i poljskom kralju Sigismundu, da pripomognu kralju Ludoviku. Nažalost, apeli od strane pape Leona X su bili neuspješni pa tako bosanski paša Gazi Beklaš napada Klis, a zatim i Skradin. Turci su bili vrlo uporni te su prvo pokušali napasti Skradin kroz šibenski kanal i ušće rijeke Krke, međutim nisu uspjeli u tom pokušaju jer ih je savladala vojska krbavskog bana Ivana Karlovića. Odmah nakon, Turci napadaju Skradin, Knin i Ostrovicu jer osjećaju nemoć hrvatskih vojskovođa, stoga su Skradinjani prisilno s Turcima pristali na nagodbu s obavezom da će plaćati harač od 100 zlatnih dukata godišnje da ih oslobode (Novak, 1978; prema Babić, 1986).

Turska sila i dalje nije odustajala pa se knez Marko Jušić u ime Skradinjana 1522. obraća kralju Ludoviku II s pismom u kojem moli kralja da ih oslobodi pljačke i terora kojeg doživljavaju od strane Turaka te će morati napustiti skradinsku tvrđavu i neće je moći više braniti (Klaić, 1972; prema Babić, 1986).

U svibnju 1522. godine, dolazi do napada na Knin što Skradinjanima šalje jasnu poruku o opasnosti, stoga svi građani napuštaju Skradin i bježe na sve strane pa se tako jedni skrivaju na područje Šibenika dok drugi bježe po otocima. Kako je Skradin ostao opustošen, u njega ulaze Turci sa svojih 500 vojnika koji prvo ruše biskupiju i općinu (Babić, 1986).

Turci su za vrijeme paše Gazi Beklaš bega, koji je ujedno bio njihov vojskovođa, od 1512. do 1527. osvojili razne gradove između Prukljana i Nadina kao što su Skradin, Obrovac, Karin, Bjelina te utvrde Uzdah kod Dubravica, Sonković, Rogovo koje pripada Rupama, Ključ, Kamičak, Nečven, Čučevo i dr. (Klaić; 1972; prema Babić, 1986).

Šibenski knez A. Balastro ističe važnost Skradina i skradinskog područja i smatra ga najvažnijom točkom Dalmacije te ističe kako će u Dalmaciji biti izgubljeno sve ako se izgubi Skradin (Novak, 1976; prema Bbić, 1986). Šibenik pod mletačkom vlašću biva u opasnosti i strahu nakon pada Skradina te se u ožujku 1522. na šibenskom tjesnacu pojavljuju turski brodovi koji su tražili dopuštenje od Šibenika da otplove kanalom prema Skradinu. Balastro se zato želi približiti Turcima u Skradinu tako da s njima poboljša odnose pa im tako zajedno sa generalnim providurom Dalmacije – Francescom de sha Taipierom šalje darove turskom paši u Skradinu. Na primljene darove, skradinski turski paša reagirao je pozitivno, ali je

zavladao sukob oko jedne stvari između Šibenika i Turaka, a to su mlinice na Slapovima Krke, međutim pronađeno je rješenje u kojem su mlinice na lijevoj strani Krke pripale Šibeniku, a mlinice s desne strane – Turcima (Novak, 1976; prema Babić, 1986).

Prema Babić (1986), Turci su nakon Skradina osvojili i Ostrovicu koja je tada pripadala mletačkim vlastima, tako da su sa svojih 400 pješaka i 100 konjanika krenuli prvi put u napad protiv bana Ivana Karlovića kada nisu uspjeli u naumu, ali uspijevaju iz drugog pokušaja, u proljeće 1523. godine kada ban Ivan Karlović nije bio prisutan. „To je bio veliki udarac ne samo za bana Ivana Karlovića, već i za hrvatsko kraljevstvo. Zatim je pao i Klis, kao posljednji branik hrvatske kraljevine na jugu“ (Novak, 1944; prema Babić, 1986: 26).

Skradin je pod turskom vlašću uvelike napredovao tako da, osim što se ponovno podigao nakon što je bio porušen, isto tako je doživio i veliki ekonomski napredak. Naime, Skradin je postao glavno trgovačko središte koje je predstavljalo konkurenciju ostalim gradovima u Dalmaciji, a naročito Šibeniku, pa tako u Skradin dolaze mnogi trgovci kupovati robu, nositi je u svoje gradove i tamo prodavati (Novak, 1976; prema Babić, 1986).

1645. godine dolazi do rata između Turske i Venecije tzv. Kandijski rat koji traje 19 godina. U Kandijskom ratu Sjevernu Dalmaciju vodi mletački barun odnosno generalni providur Foscolo koji je dozvolio da se Skradin 1646. godine po treći put sruši do temelja kako bi sačuvao Šibenik (Novak, 1944; prema Babić, 1986). Turci nisu prestajali pljačkati i pustošiti gradove diljem cijele zemlje, pa tako u to vrijeme zemljom vlada glad i kuga prvenstveno u Šibeniku (1649.) koji tada gubi 6 tisuća stanovnika u samo dva mjeseca. Za to vrijeme došlo je do velikih sukoba između Dalmatinaca koje je vodio Ilija Smiljanić i Turaka, međutim dalmatinci pod vodstvom Ilije Smiljanića uspijevaju se obraniti pa je tako 1651. oslobođena Ostrovica (Novak, 1944; prema Babić, 1986). Još neki od važnih vojskovođa koji se spominju uz Iliju Smiljanića su Vuk Mandušić, Milovan Pavasović i Stojan Janković s tim da su Vuk Mandušić i Milovan Pavasović sa skradinskog područja (Babić, 1986).

Osim spomenutih vojskovođa s područja Skradina, važno je istaknuti i velikog turskog vezira – Rustem pašu koji se rodio u Skradinu, a vezirom postaje od 1544. godine pa sve do svoje smrti. Rustem paša bio je zet Sultana Sulejmana II i samim time iznimno poznata ličnost za vrijeme Osmanskog carstva. Također, poznat je i po tome što je napisao kroniku Ta'rih-ial „Osman“ te je dao u Sarajevu izgraditi zgradu pod nazivom Brusa bezistan (Enciklopedija Jugoslavije, br. 8; prema Babić, 1986).

Kako Babić (1986) navodi, Skradin je, prema bilješkama i dnevnicima dalmatinskih providura i vojskovođa, bio središte borbi s Turcima, a „mletački vojni punktovi odakle se

komandiralo bili su Skradin, Šibenik, Prukljansko jezero i Bribir, dok se glavna komanda nalazila u Zadru“ (Boško, 1934; prema Babić, 1986: 31).

Prema Babić (1986) Turci definitivno i zauvijek odlaze iz ovih krajeva od 1718. godine kada je u Požarevcu sklopljen mir nakon rata Turske s Venecijom. Od tada, na vlast dolaze Mlečani koji obnavljaju dalmatinske vlastelinske općine, pa tako i skradinsku općinu. Iako je Dalmacija postala oslobođena od strane turske sile, i dalje nije dospjela do željene slobode s obzirom na to da je došla vlast Venecije (Grgić, 1958; prema Babić, 1986). „Skradin je pod Venecijom bio ukupno 226 godina. Budući se na ovom prostoru nikada nije mogla utvrditi mletačko-turska granica, Skradin je nekoliko puta prelazio iz ruke u ruku Venecije i Turske, odnosno Venecije i ugarsko-hrvatskih vladara“ (Babić, 1986: 31).

2.5. Skradin pod Mletačkom upravom

Nakon odlaska Turaka, Skradin postaje pust i uništen. To je za mletačkog providura bilo nedopustivo pa je s ciljem da ponovno obnovi Skradin, zamolio visovačke franjevce s gvardijanom Brajinovićem na čelu kao i ostale župnike s područja Skradina, da okupe i pozovu narode iz okolnih mjesta kako bi se nastanili u obnovljeni Skradin. Franjevci su uspjeli okupiti nekoliko tisuća katolika iz Bosne i Hercegovine koji su bili smješteni u Skradin i okolna sela kao što su Sonković, Gračac, Bićine, Dubravice, Raslinu i dr. te je u tom trenutku bilo naseljeno 1300 domaćinstava. Tijekom naseljavanja Skradina, skradinski serdar Matija Nakić i župnik Galijatović posebno su se istaknuli. Primjerice, Galijatović je dao jednu od turskih džamija pretvoriti u crkvu koju je posvetio svetom Frani, dok su mletačke vlasti u drugoj polovici 18. stoljeća podigle novu crkvu koju posvećuju sv. Mariji (Grgić-Zlatović: Izvorni arhiv samostana sv. Lovre u Šibeniku; prema Babić, 1986).

Skradin je ponovno postao naseljen, ali slabo i to bez vojne posade pa tako tadašnji generalni providur Dolfin poziva pet skradinskih harambaša: Božu Zoričića, Pavla Silova, Iliju Laću, Filipa Sunaru i Milivoja Vulinovića te starješine četa koji su već živjeli u Skradinu, da se vrate u Skradin, međutim, mali dio njih se vratio kojima je od strane providura podijeljeno zemljište (Grgić, 1958; prema Babić, 1986).

Skradin je tada imao povoljne uvjete za ekonomsku obnovu, posebice jer se nalazio na pogodnoj točki morske obale pa su se tako pružili dobri uvjeti i za razmjenu dobara i to ne samo na dalmatinskom području nego i iz južne Like i zapadne Bosne. Također, Skradin je bio pogodno mjesto za razvoj stočarstva i poljoprivrede (Grgić, 1958; prema Babić, 1986).

U Skradin su se doseljavali razni trgovci i zanatlije jer je bilo otvoreno javno skladište za robu s karavanama iz Bosne pa je tako povraćena vlastelinska općina koja je nosila posebna pravila i povlastice. Do toga dolazi na inicijativu devetero građana koji su Senatu 1702. podnijeli, a koju je Senat prihvatio svojim dukalom. Nakon toga donesen je i zakon o reguliranju vlastelinskih općina u kojeg generalni providur Zane uvodi svoj pravilnik od 14 članova. Poslije navedenog zakona, 1706. godine donesen je novi zakon od strane generalnog providura Giustina da Rive u kojem je reguliran kriterij iz kojih porodica se mogu birati u skradinsko Općinsko vijeće, a to su bile porodice koje su imale status općinskog plemstva (Grgić, 1958; prema Babić, 1986).

Iako je uspostavljena vlastelinska općina, Skradin i dalje nije bio na istom nivou kao ostali dalmatinski gradovi istog ranga poput Omiša, Nina i drugih, jer nije imao svog mletačkog šefa već je bio pod šibenskim knezovima i kapetanima. Općinska vijeća imala su funkciju samo za obavljanje sitnih lokalnih službi i nisu se bavila političkim segmentima te su služila kao pomoćni organi mletačkih upravnika i šefova. U Skradinu, općinsko vijeće nije izradilo svoj vlastiti statut niti nakon 50 godina postojanja, pa su se svi Skradinski sporovi rješavali šibenskim statutom. Skradinjani su se zbog toga bunili nakon čega providur Francesco Grimani donosi odluku da se ubuduće svi građanski sporovi sude po mletačkom statutu iako su temelji u osnovi bili isti po propisima, a čiji su korijeni iz rimskog prava. Iako su se sporovi sudili po statutu s obzirom na ono vrijeme, u pravnom svijetu veliku ulogu imali su mjesni običaji i običajno pravo (Babić, 1986).

Dalmatinske vlastelinske općine nastajale su kroz ekonomsko-društvene i političke faktore, kroz načela samopomoći i samoupravljanja te voljom i snagom stanovništva, dok je skradinska vlastelinska općina bila osnovana od strane Venecije, dekretom (Grgić, 1958; prema Babić, 1986).

2.6. Skradinsko područje za vrijeme prve Austrijske i Francuske vlasti

Skradin pod Austrijom

Nakon pada Mletačke Republike dolazi do Austrijske okupacije kao i do prestanka postojanja Venecije kao samostalne države što je doneseno 17. travnja 1797. godine dogovorom između Austrije i Francuske. Teritorij Venecije koji se odnosi na Italiju, grad Veneciju, Istru, Dalmaciju i Boku kotorsku, od sada počinje pripadati Austriji (Novak, 1944; prema Babić, 1986).

Generalu Matiji Rukavini povjerena je okupacija Dalmacije koja je tada bila pod Austrijom, dok je na Zadar krenuo pukovnik Kazimir u srpnju 1797. sa svojom vojskom preko Benkovca i Skradina, Šibenika, Trogira, Klisa, Sinja i Splita, a nitko nije davao otpor. Austrijska vojska bez borbe je osvajala Mletačka područja, a narod je bio posebno oduševljen jer su austrijski vojnici znali hrvatski jezik. Pukovnik Kazimir i general Rukavina narodu su tumačili kako oni nisu osvajači, već da su oni oslobodioci te da je došlo vrijeme nacionalne slobode uz pomoć cara i kralja Franje II (Babić, 1986).

Neka okolna mjesta sa Skradinskog područja imala su privatno podučavanje djece koje su provodili franjevci i pravoslavni župnici. Prema pronađenim informacijama, Srbi iz okolice Skradina, više su puta tražili od Senata iz Venecije da im se otvori škola na narodnom jeziku i s narodnim učiteljima, pa je tako 1755. godine otvorena srpsko-pravoslavna škola u Skradinu s učiteljem Efrenom Koreskim. Efren je u školi podučavao svega jednu godinu jer je ubrzo preminuo, a na njegovo mjesto došao je Dositej Obradović koji se također nije puno zadržao jer od mletačke vlade nije dobio dozvolu boravka u Skradinu, stoga Skradin napušta i odlazi u Zadar. Nakon Dositejeva odlaska, Skradin ostaje bez učitelja pa tako škola prestaje s radom sve do 1792. godine kada u Skradin dolazi podučavati Spiridon Aleksijević koji se tamo zadržava tri godine, zatim se seli u Drniš. 1801. godine Aleksijević se ponovno vraća u Skradin i otvara školu za srpsku djecu koju je vodio do 1808. godine. Djeca na području Skradina koja su bila hrvati-katolici nisu imali svoju školu pa su ih plemići slali u Šibenik (Berić, 1953; prema Babić, 1986).

Skradin pod Francuzima

Austrija ostaje poražena nakon rata s Francuskom u početku 19. stoljeća, nakon čega ustupa Napoleonu Veneciju, zapadnu Istru, Dalmaciju i Albaniju. Dalmaciju je Napoleon stavio pod Talijansko carstvo gdje sebe stavlja za kralja, a svoga nećaka Eugena Beauharnaisa za obavljanje poslova talijanskog kraljevstva dok je generalni providur bio Mlečanin Vincenzo Dandolo, a vojni zapovjednik Dalmacije Maršal Ogist Marmont (Novak, 1944; prema Babić, 1986).

Nakon što je Napoleon izdao dekret o obrazovanju dalmatinske vojne legije u kojoj su prednost imali dobrovoljci, a ako ne bi bilo dobrovoljaca izabirali su se kockom muškarci od 18 do 30 godina, došlo je do pobune od strane mnogih dalmatinskih gradova pa tako i

Skradina. Pobune su suzbijene silom i vojne vlasti su i dalje nastavile raditi po svom planu. Skradinjani su odbijali biti vojnici te u to vrijeme te nisu voljeli Francuze (Babić, 1986).

Providur Dandolo učinio je mnoge korisne stvari u ono vrijeme kao što su: ukidanje tortura i batinanja, da svi budu jednaki pred zakonom, osnovao je škole, dijelio školske knjige pa je među ostalim na njegovu inicijativu otvorena i gimnazija u Skradinu. Skradinska gimnazija imala je 19 učenika, a ravnatelj joj je bio nadpop Nicolo Leva. Međutim, 1811. godine donesena je odluka o reduciranju gimnazija u Dalmaciji na tri gimnazije: u Zadru, Šibeniku i Trogiru tako da je skradinska gimnazija od tada ukinut (Berić, 1953; prema Babić, 1986). Godine 1806./1807. u Skradinu dolazi do otvaranja osnovne škole koja je imala dva učitelja. Osim osnovne škole, otvorena je i zanatska škola za kovače i drvodjelce te općinski savjet za škole („Reggio Dalmata“, br. 6, 1807; prema Babić, 1986).

Do novog sukoba između Austrije i Francuske dolazi 19. srpnja 1809. godine kada austrijski general Knežević prodire u sjevernu Dalmaciju. Skradinjani su bili iznimno pobunjeni protiv Francuza te su se pridružili dobrovoljačkim četama i uspjeli su ih protjerati ih iz Skradina prema Šibeniku. 1810. godine dolazi do mira sklopljenog u Schönbrunn iz kojeg su Francuzi izašli kao pobjednici te su samim time dobili još više teritorija nego do tada (Plepel, 1932.; prema Babić, 1986).

Skradin je ostao u nezahvalnom položaju prema osudi francuskog ratnog vijeća, naime htjeli su Skradin porušiti i uništiti, no maršal Marmont to nije dopustio jer je umjesto uništenja Skradina ponudio novčanu globu od stotinu tisuća franaka, ali je svejedno Skradin počeo propadati posebice na području trgovinskog i ekonomskog razvoja (Babić, 1986).

S vremenom je došlo do izgradnje novih cesta po cijeloj Dalmaciji, pa su tako nastale i ceste koje su povezivale Skradin s drugim mjestima preko Šibenika, Trogira, Splita, Omiša itd. Plan je bio spojiti cestu iz Skradina za Ostrovicu te na ušću rijeke Krke sagraditi most. Također, u isto vrijeme sagrađena je i cesta koja je povezivala Skradin i Zadar. Gradnjom i nastankom novih cesta, u Skradinu se intenzivnije počela razvijati trgovina te od tada karavane dolaze u Skradin, Šibenik, Makarsku itd. (Novak, 1961; prema Babić, 1986).

2.7. Skradinska općina kroz 19. i početkom 20. Stoljeća

Još jedan rat između Francuske i Austrije započeo je 1813. godine kada je Dalmacija postala ugrožena jer je na nju krenula vojska generala Tomašića preko Kvarnerskih otoka. Iste godine Skradin postaje zauzet od strane Austrijanaca, a nakon Skradina pali su i ostali gradovi Dalmacije (Novak, 1978; prema Babić, 1986).

Kako je rat završio tako je Austrija bila u procesu ukidanja svega onoga što je Francuska ostavila iza sebe, a izvršena je i reorganizacija državne uprave te je došlo i do podjele teritorija. Dalmacija se od tada dijelila na četiri okruga – Zadar, Split, Dubrovnik i Kotor pri čemu je Skradin bio uvršten pod Zadrom. Skradinjani su bili iznimno povezani s Austrijancima i gajili su prema njima velike simpatije. Jedan od primjera te povezanosti je i vrijeme kada je trebao doći car Franjo II. Tada su Skradinjani Franju II dočekali vrlo svečano te su ga proveli na izlet po Slapovima Krke. Također, privrženost i povezanost Skradinjana s Austrijom nastala je i pod utjecajem skradinskih plemića za koje su građani odnosno sluga kao i kmetovi bili ekonomski i politički vezani. Neki od tih plemića ujedno i načelnika bili su: Antonio Pini, Josip Fontana, Jere Agazi, Vicenco Mero i Ivan Marasović koji se od njih najviše isticao jer je među građanima bio slavan, a ujedno je bio i veliki autonomaš stoga je skradinska općina bila iznimno čvrsta autonomaška općina za vrijeme njegova vođenja (Babić, 1986).

U to vrijeme u Dalmaciji je trgovina bila slabo razvijena, a trgovalo se isključivo s Turcima koji su dolazili preko Bosne u kojoj se pojavila kuga te je došlo do stroge kontrole. Jedno je skladište bilo u Skradinu, a u njega je dolazila roba iz Palanke Raškovića preko Kistanja. Zbog spomenute kuge i Turaka, karantena je u Dalmatinskim gradovima bila sve stroža pa su se Turci usmjerili na druga pristaništa bez tako strogih uvjeta, a u tome su se najviše okoristili Skradin i Makarska (Babić, 1986).

Austrijanci su nastavili otvarati škole nakon Francuza pa je tako i u Skradinu 1825. godine otvorena dvorazredna škola čiji je upravitelj prvotno bio Šimun Klišević, a nakon njega 1839. godine nasljeđuje ga don Melkior Rajević dok je za nastavu zadužen bio don Luigi Calotka, a kasnije don Ivan Marašić. Nakon otvorene škole u Skradinu, 1858. godine otvorena je škola i u Bratiškovcima koju je otvorio paroh Damjan Dobrota, a nastavu je vodio Jakov Grčić te je ta škola radila samo godinu dana (Novak, 1978; prema Babić, 1986).

Za to vrijeme iznimno je bitan bio talijanski jezik koji je bio služben u svim uredima pa su se učenju talijanskog jezika prilagodili i Skradinjani jer ljudi nisu mogli u bilo kakvu službu ako nisu završili talijansku školu. Zato je tadašnji narod sve više bio posvećen talijanskom jeziku te je počeo prezirati materinji jezik. Zbog toga je lako došlo do podvojenosti Dalmatinaca između Dalmacije za Hrvatsku ili samostalnu autonomiju pod Austrijom iz čega kasnije proizlaze dvije stranke – autonomaška i Narodna (Babić, 1986).

Car Franjo Josip I 1851. godine izvršava novu organizaciju političkog i sudskog ustrojstva Dalmacije nakon kojeg Skradin pripada rangu kotara i zadarskom okružju. To je

bio period kada je u svijetu bio poznat Aleksandar Bach za vrijeme kojeg je izvršen najkrvaviji teror nad narodom kada govorimo o povijest austrijskog carstva. Potaknuti takvom situacijom, neki se odlučuju oduprijeti i zaustaviti takav režim kroz apele i brojne proteste te žele probuditi nacionalnu svijest za borbu za nacionalno i socijalno oslobođenje. Prvi od takvih ljudi koji su se borili protiv režima sa Skradinskog područja bili su svećenici Jovan Govon i Ivan Šuman. Još neki Dalmatinci koji su kroz štampu i stihove odlučili buditi narod, bili su Šibenčanin Božidar Petranović koji je 1836. izdao Srpsko-dalmatinski almanah (kasnije magazin), a 1863. izlazi „Matica dalmatinska“. Dr. Antun Kuzmanić 1844. pokreće časopis „Zora Dalmatinska“ na hrvatskom jeziku što je veliki korak s obzirom na to da je tada prevladavao talijanski jezik učen u osnovnim školama, gimnazijama i sveučilištima. Kuzmanića je u tom podržao Petar Preradović koji je u Kuzmanićevom prvom broju časopisa „Zora Dalmatinska“ objavio stihove pjesme „Zora puca...“ (Babić, 1986).

Početak 19. stoljeća dolazi do novog perioda na području politike koji je vezan za austrijsku vladu. 1861. godine dolazi do „Veljačkog patenta“ koji se odnosi na ustav i kojeg je osmislio ministar-predsjednik Antun Schmerling. U tom „patentu“ stoji da sve zemaljske pokrajine na području austrijskog carstva dobiju ustavno pravo pa je tako nastao i Dalmatinski sabor. Također, u to doba prvi put dolazi do ideje na carevinskom vijeću da se Dalmacija pripoji Hrvatskoj, a od tada dolazi i do ideja o stvaranju Narodne stranke iako su to bile želje koje se austrijskim vlastima i nisu baš sviđele, ali su morale biti saslušane zbog jakog pritiska nacionalnog buđenja naroda (Babić, 1986).

Dalmatinski sabor sa svojim je djelovanjem započeo 1861. godine sa središtem u Zadru, a Skradin je prema saboru i izbornom zakonu spadao u kategoriju vanjskih općina te je zajedno sa Šibenikom sačinjavao jedan izborni kotar sa dva zastupnika. Dalmatinski sabor je od 1861. do 1918. godine prošao kroz 10 razdoblja i u svakom tom mandatnom razdoblju birani su novi ili ponovni zastupnici pa je tako i izborni kotar Šibenik – Skradin imao svoje zastupnike za svako razdoblje (Babić, 1986).

U Narodnoj stranci dolazi rascjepa pa samim time dolazi i do neslaganja u Dalmatinskom saboru, a sve je to krenulo od bečke uprave. Austrijska vlast imala je namjeru unijeti nemir u Dalmatinski Sabor prvenstveno zbog ideje da se Dalmacija pripoji Hrvatskoj. Nakon nastalih nemira i prekida jedinstva u strankama i saboru, dolazi do popuštanja među zastupnicima Narodne i Srpske stranke jer su i jedni i drugi težili tome da sjedine Srbe i Hrvate s obzirom na to da je jedan narod bio podijeljen u dva politička tabora sa zajedničkim interesima (Milutinović, 1973; prema Babić, 1986).

1896. godine dolazi do nastanka omladinskog pokreta koji je pokrenut od strane ondašnjih hrvatskih i srpskih studenata s fakulteta i visokih učilišta u Zagrebu. Ti studenti bili su Svetozar Pribičević, Milan Kostić i Jovo Banjanin sa srpske strane i Ivan Lorković, Dušan Mander i Lav Macura s hrvatske strane koji će kasnije postati tvorci hrvatsko-srpske koalicije. (Milutinović, 1973; prema Babić, 1986).

Skradin je u to vrijeme bio jedan od snažnijih političkih središta, a u njemu su djelovale sve struje kao što su narodnjaci, autonomaši, pravaši, Srpska stranka itd. S obzirom na veliku povezanost i slogu između Hrvata i Srba jačala je i ideja o stvaranju zajedničke jugoslavenske države, ali je upravo takvu povoljnu atmosferu u nacionalnom i vjerskom smislu, zatekao prvi svjetski rat 1914. godine (Babić, 1986).

U Skradinu su se kroz 19. stoljeće počele otvarati i škole, a neke od njih bile su muška i ženska osnovna škola. Nadalje u Skradinu je počeo djelovati i Kotarski sud kroz sedamdesete godine 19. stoljeća, a isto tako je počeo raditi i porezni ured te je također 1860. uveden i telegraf. Gradski vodovod postavljen je 1913. godine, a prije toga se razmišljalo o izgradnji bolnice, općinskog doma kao i uređenja skradinske luke te izgradnji mosta preko Krke. U Skradinu su također napravljeni i neki novi putevi kao što je put koji je vodio od katedrale prema crkvi sv. Jeronima, a krajem 19. st. dolazi i do regulacije donjeg toka Rivine jaruge. 1901. godine dolazi do velikih poplava na području Skradina te su uništeni brojni podrumi, putevi, mostovi, dućani i slično. Nakon poplave Skradin je dobio novac za obnovu. (Juric, Šišak, 2022)

Skradin je imao i svoju Filharmonijsku družinu kao i društvo za unapređenje poljoprivrede, a za čitanje se mogla pronaći tjedna i dnevna štampa i časopisi kao što su „Narodni list“, „Magazin sjeverne Dalmacije“, „Katolička Danica“, „Pučki list“ itd. Iz navedenoga možemo reći da je skradinski živalj živio u ne tako mirnoj atmosferi koja je dovodila i do čestih sukoba – političkih i fizičkih, uzrokovanih stranački, nacionalno ili vjerski (Babić, 1986).

Skradin je prošao kroz Narodnooslobodilački rat, talijansku okupaciju, njemačku okupaciju i Domovinski rat u kojima je doživio razna oštećenja i poraze, ali je izašao kao snažan grad sa svojim stanovnicima te je do danas obnovljen i primjer je razvijenog turističkog mjesta s mnogobrojnim sadržajima i bogatom poviješću.

„Može se zaključiti da se u Skradinu i ostalom dijelu općine tijekom 19. i početkom 20. stoljeća osjetio izvjestan napredak u općinskom razvoju ne samo u rješavanju komunalne infrastrukture, nego i na ostalim područjima životnih uvjeta“ (Juric, Šišak, 2022: 69).

Slika br. 2: Skradin 1934. godine (Izvor: <https://www.njuskalo.hr/razglednice-fotografije/skradin-stara-razglednica-1934-oglas-38383607>, 13.12.2023.)

3. KULTURNA BAŠTINA – OBJAŠNENJE POJMA I PODJELA

Kada govorimo o kulturi kao pojmu, možemo reći da ona sadrži sve ono duhovno i materijalno što svaki narod i cjelokupno čovječanstvo ima, a odnosi se na ukupnost tvorbi ili pojava. S druge strane, pojam baštine kao takve odnosi se na sve ono što su naši preci ostavili iza sebe, a obuhvaća jezik, književnost, graditeljstvo i likovne umjetnosti, glazbu, kazalište, film, znanosti i slično (Marasović, 2001).

Kulturna baština zapravo je širok pojam koji nema jednu konkretno određenu definiciju, ali je možemo na različite načine objasniti. Primjerice, Konvencija za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine iz 1972. godine pod kulturnom baštinom podrazumijeva: spomenike pod koje ubrajamo arhitektonska djela, monumentalno slikarstvo i kiparstvo, arheološke elemente, natpise, špiljske nastambe i obilježja vezana uz povijest, umjetnost ili znanost. Nadalje, Konvencija pod kulturnu baštinu podrazumijeva i građevine odnosno skupine odvojenih ili povezanih građevina koje su zbog svoje arhitekture, homogenosti ili mjesta na kojem se nalaze, od izuzetne univerzalne vrijednosti s povijesnog, umjetničkog ili znanstvenog gledišta. Konvencija za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine također pod pojmom baštine podrazumijeva i nalazišta odnosno sve ono što je čovjek stvorio ili ono što daje kombinaciju čovjekovih djela i djela prirode (npr. arheološka nalazišta) (Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, 1972).

UNESCO-ova stranica instituta za statistiku, kulturnu baštinu podrazumijeva pod artefakte, spomenike, skupinu građevina i lokaliteta te muzeje koji imaju različite vrijednosti uključujući simboličko, povijesno, umjetničko, estetsko, etnološko ili antropološko, znanstveno i društveno značenje (UNESCO Institute for Statistics, 2009).

Prema Ministarstvu kulture i medija, kulturna baština je nešto što je jednako za cijelo čovječanstvo koje je samo po sebi posebno i raznoliko te ju je iznimno važno zaštititi kako bismo mogli prepoznavati, definirati i afirmirati kulturni identitet (Ministarstvo kulture i medija, 2022).

Kulturna baština uključuje materijalnu (pokretnu i nepokretnu) i nematerijalnu baštinu.

3.1. Materijalna kulturna baština

Materijalna kulturna baština određuje se svojim vrijednostima odnosno baštinskim vrijednostima koje se odnose na vrijednosti vezane uz arheologiju, povijest, arhitekturu i estetiku u svrhu njezina daljnjeg njegovanja, prenošenja i čuvanja za nove naraštaje. Svaka država, drugim riječima regija određuje materijalnu kulturnu baštinu kroz skupove određene postupcima i kriterijima te koji predstavljaju i govore o tradicijama na nacionalnoj i regionalnoj razini (Material Cultural Heritage as a Strategic Territorial Development Resource : ESPON 2020; prema Podrug, 2021).

Materijalna kulturna baština dijeli se na pokretnu i nepokretnu baštinu te nam daje uvid u to da je čovjek oduvijek bio i djelovao u prostoru koji ga okružuje. Neke od karakteristika nepokretne materijalne baštine su „nemogućnost reprodukcije/premještanja van njezine aktualne lokacije bez uzrokovanja promjena njezinih ekonomskih, simboličkih i estetskih vrijednosti“ (Mikulić 2012, prema Podrug, 2021: 17). Pod nepokretnu baštinu podrazumijevamo: lokalitete specifičnog značenja koji su nastali djelovanjem čovjeka (vidikovci, parkovi i vrtovi, mjesta sjećanja - memorijalni parkovi) i lokalitete kulturne baštine (arheološki lokaliteti, industrijsko nasljeđe, religijske zgrade, povijesni pejzaži, spomenici i lokaliteti, arhitektonske skupine) (Podrug, 2021: 17).

Upravo zbog toga što nepokretna baština ostaje na lokacijama na kojima ona zapravo jest i ne možemo ju premjestiti, postoje određeni centri koji se nazivaju interpretacijski centri, a koji imaju funkciju predstaviti kulturne i prirodne baštinske elemente tako da s takvim elementima ne moramo imati bliski i direktan susret. Također, nepokretna baština može biti privatno ili javno vlasništvo (Mikulić, 2012; prema Podrug, 2021).

S druge strane, pokretna materijalna baština dijeli se na: „umjetničke objekte i kolekcije u muzejima, galerijama, privatnim kućama (keramika, namještaj, slike, skulpture, satovi, tapiserije, itd.)“ (Mikulić, 2012; prema Podrug, 2021: 17). Za pokretnu materijalnu baštinu možemo reći da nosi karakteristike u kojima je se može premještati i mijenjati joj lokaciju jer za nju nije vezana i obično je tada riječ o predmetima ili objektima. Spomenuti baštinski predmeti djelo su ljudskih ruku i ljudi sa svojim vještinama te su također okarakterizirani estetskom i simboličkom vrijednošću, a čuvaju se na određenim lokacijama kao što su muzeji ili galerije (Mikulić, 2012; prema Podrug, 2021).

3.2. Nematerijalna kulturna baština

S obzirom na to da je materijalna kulturna baština ona čije sadržaje možemo vidjeti i opipati, s druge strane postoji i nematerijalna baština koja nije oku vidljiva te je ne možemo

opipati, a karakterizira kraj i narod u kojem je specifična. Takav oblik kulture čije sadržaje ne možemo opipati ni vidjeti nazivamo duhovnim oblikom kulture koji se obično prenosi s koljena na koljeno usmenom predajom (Jelinčić 2008; prema Podrug, 2021). Različiti sadržaji nematerijalne kulturne baštine kao i materijalne, karakteristične su za određeni prostor ili zajednicu i teže reprodukciji nasljeđa. Također nam kulturna baština kao takva ukazuje na načine kojima se određeni prostori i zajednice ophode i načine na koji čuvaju i koriste svoja kulturna dobra (Mikulić 2008; prema Podrug, 2021).

Shvaćanje nematerijalne kulturne baštine pomaže nam da pokušamo razumjeti te da poštujemo tuđe kulture kao i kulturnu raznolikost što dovodi do uspješnog interkulturalnog dijaloga i većeg uzajamnog poštivanja koje se odnosi na različite načine življenja. „Ovu nematerijalnu kulturnu baštinu, koja se prenosi iz naraštaja u naraštaj, zajednice i skupine stalno iznova stvaraju kao odgovor na svoje okruženje, svoje međusobno djelovanje s prirodom i svojom poviješću koja im pruža osjećaj identiteta i kontinuiteta te tako promiče poštivanje kulturne raznolikosti i ljudske kreativnosti“ (Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, Čl.2.; prema Podrug, 2021).

Jedan od izraza koji govore o nematerijalnoj kulturnoj baštini je i pojam živuće kulturne baštine koja obuhvaća određene domene, a to su: „usmena tradicija, izričaj i jezik, društvena praksa, ritual i svečanosti, tradicijski obrti, scenska umjetnost, znanja i praksa o prirodi i svemiru“ (Podrug, 2021: 18).

Nematerijalna kulturna baština nije bila odmah uvrštena u UNESCO-ovu definiciju kulturne baštine iz 1972. godine, već je 2003. godine usvojivši Konvenciju o zaštiti nematerijalne baštine, UNESCO nematerijalnu kulturnu baštinu definirao podižući svijest vezanu za lokalnu, međunarodnu i nacionalnu razinu njezina značaja kao i poticanja suradnji (Jelinčić 2008; prema Podrug, 2021).

4. KULTURNA DOBRA GRADA SKRADINA

Skradin je kao grad geografski smješten tako da ga karakterizira mediteranska klima i izgled. U njemu možemo primijetiti mnogobrojne male i velike ulice koje su uske, volti koji čine polukrug te različita stepeništa (Grad Skradin, <http://www.grad-skradin.hr/upload/clanci/2017/05/2017-05-17/20/srpskradin.pdf>).

U kulturnu baštinu Grada Skradina svrstavamo sedamnaest kulturnih dobara od kojih je 4 % dio cjelokupnog kulturnog dobra u Šibensko-kninskoj županiji. Na skradinskom području postoji tri pokretna kulturna dobra i četrnaest nepokretnih kulturnih dobara, a koja pripadaju sakralnoj, graditeljskoj i arheološkoj baštini (Grad Skradin, <https://www.grad-skradin.hr/upload/clanci/2017/05/2017-05-17/20/srpskradin.pdf>).

4.1. Pokretna kulturna dobra grada Skradina

Od pokretnih kulturnih dobara na skradinskom području možemo izdvojiti inventar crkve Porođenja Blažene Djevice Marije, sliku koja se nalazi na oltaru u crkvi sv. Jeronima i velike orgulje u katedralnoj crkvi Porođenja Blažene Djevice Marije. Od inventara koji se nalazi u crkvi Porođenja Blažene Djevice Marije u Skradinu izdvajamo slike, skulpture te sakralne predmete koji su napravljeni od drveta i metala kao i sakralno ruho, a sve to je iz vremena između 15. i 19. stoljeća. Također, u crkvi Porođenja Blažene Djevice Marije u Skradinu pod pokretno kulturno dobro svrstavamo instrument kojeg je sagradio Francesco Dacci 1776. godine, točnije orgulje, koje su najveće u Šibenskoj biskupiji. Dio orgulja koji je ostao izvorni je zastor koji je ukrašen s listovima i cvijećem koje se nalazi na ljubičastoj podlozi. U crkvi sv. Jeronima nalazi se drveni oltar koji pripada 18. stoljeću i iznad kojeg se nalazi barokna slika na kojoj je prikazan sv. Jeronim (Grad Skradin, <http://www.grad-skradin.hr/upload/clanci/2017/05/2017-05-17/20/srpskradin.pdf>).

Tablica 1: Pokretna kulturna dobra grada Skradina

Naziv	Pravni status	Vrsta dobra	Lokacija	Klasifikacija
Inventar crkve Blažene Djevice Marije	zaštićeno kulturno dobro	zbirka	Skradin	sakralni/religijski predmeti
Oltar i oltarna slika iz crkve sv. Jeronima	zaštićeno kulturno dobro	pojedinačno kulturno dobro	Skradin	sakralni/religijski predmeti
Orgulje u crkvi Rođenja Blažene Djevice Marije	zaštićeno kulturno dobro	pojedinačno kulturno dobro	Skradin	glazbeni instrument

Izvor: Registar kulturnih dobara

4.2. Nepokretna kulturna dobra grada Skradina

Od zaštićenih nepokretnih kulturnih dobara koji se nalaze na skradinskom području, uvrštavamo sadržaje koji pripadaju graditeljstvu i to arheološkoj i sakralnoj baštini. Četrnaest je takvih elemenata, a to su: Bribirska glavica, nalazište Crkvina, crkva i samostan Majke od Milosti, crkva sv. Kate, arheološko nalazište Vrbica, crkva sv. Nikole, arheološko nalazište Žažvić; crkva Porođenja Blažene Djevice Marije; mlinice na Skradinskom buku; ostatci zgrade bivše hidrocentrale Krka, ostatci utvrde Turina, hidroarheološko nalazište i crkva sv. Bartula. Svi navedeni baštinski sadržaji su zaštićeni osim arheološkog nalazišta u Žažviću jer je ono zaštićeno preventivno (Grad Skradin, <https://www.grad-skradin.hr/upload/clanci/2017/05/2017/-05-17/20/srpskradin.pdf>).

Tablica 2: Nepokretna kulturna dobra grada Skradina

Naziv	Pravni status	Vrsta dobra	Lokacija	Klasifikacija
Arheološka zona Bribirska glavica	zaštićeno kulturno dobro	kulturno-povijesna cjelina	Bribir	arheološka baština
Starohrvatska crkva, nalazište Crkvina	zaštićeno kulturno dobro	pojedinačno kulturno dobro	Bribir	arheološka baština
Crkva i samostan Majke od Milosti na Visovcu	zaštićeno kulturno dobro	pojedinačno kulturno dobro	Dubravice	sakralno-profana graditeljska baština
Crkva sv. Kate	zaštićeno kulturno dobro	pojedinačno kulturno dobro	Dubravice	sakralna graditeljska baština
Arheološko nalazište Vrbica	zaštićeno kulturno dobro	pojedinačno kulturno dobro	Piramatovci	arheološka baština
Crkva sv. Nikole	zaštićeno kulturno dobro	pojedinačno kulturno dobro	Plastovo	sakralna graditeljska baština
Arheološko nalazište Žažvić	preventivno zaštićeno kulturno dobro	pojedinačno kulturno dobro	Skradin	arheološka baština
Crkva Porođenja Blažene Djevice Marije	zaštićeno kulturno dobro	pojedinačno kulturno dobro	Skradin	sakralna graditeljska baština
Mlinice na Skradinskom buku	zaštićeno kulturno dobro	pojedinačno kulturno dobro	Skradin	profana graditeljska baština
Ostatci zgrade bivše hidrocentrale Krka	zaštićeno kulturno dobro	pojedinačno kulturno dobro	Skradin	profana graditeljska baština
Ostatci kaštela	zaštićeno kulturno dobro	pojedinačno kulturno dobro	Skradin	profana graditeljska baština
Hidroarheološko nalazište	zaštićeno kulturno dobro	pojedinačno kulturno dobro	Sonković	arheološka baština
Hidroarheološko nalazište	zaštićeno kulturno dobro	pojedinačno kulturno dobro	Sonković	arheološka baština
Kompleks crkve sv. Bartula i ranokršćanske bazilike	zaštićeno kulturno dobro	pojedinačno kulturno dobro	Ždrapanj	sakralna graditeljska baština

Izvor: Registar kulturnih dobara

4.2.1. Arheološko nalazište Bribirska glavica

Bribirska glavica je brežuljak koji se nalazi u blizini Skradina (dvanaestak kilometara udaljen) te je pozicioniran na 304 m nadmorske visine i zauzima površinu veću od 72 000 metra kvadratna. Najstariji nađeni sadržaji na Bribirskoj glavici pripadaju mlađem kamenom dobu, a otkriveni su uz potok Bribišnicu, u podnožju Glavice. Također, neki od pronađenih povijesnih nalaza na Bribirskoj glavici sežu iz 9. st. pr. Kr. Nakon čega nastaje utvrđena liburnska gradina Varvaria. U 1. stoljeću Varvaria postaje rimsko naselje koje biva pod rimskom vlašću i zaštićeno je velikim bedemima pa samim time dobiva status municipija i nosi ime Municipium Varvariae. U doba kada je došlo do avaro-slavenske provale dotadašnje naselje je u 7. st. srušeno i Bribirska glavica na neko vrijeme ostaje pusta. Početkom 9. stoljeća dolazi do nastanka feudalne kneževine Hrvatske, a antičke ostatke i ruševine naseljavaju tadašnji Hrvati nakon kojih Varvaria postaje Bribir. Do vrhunca i procvata na Bribiru dolazi za vrijeme vladanja moćnih feudalaca Šubića koji krajem 11. stoljeća stječu župansku čast. Šubići za vrijeme Pavla I. Šubića postaju pravi gospodari na području Hrvatske i Bosne između 13. i 14. stoljeća. 1523. godine dolazi do prodora Turaka, a 1684. Bribir je pod vlasti Venecije. Strateško značenje Bribira je izgubljeno nakon potjere Turaka iz Dalmacije. Krajem 17. stoljeća dolazi do naseljavanja pravoslavnog naroda iz Bosne na Glavicu gdje dolazi do gradnje crkve sv. Joakima i Ane. Početkom 18. stoljeća nastaje današnje selo Bribir (Gjurašin, 2010).

U selu Otres pokraj Bribira pronađena je crkva koja je jednobrodnog longitudinalnog izgleda te sadrži polukružnu apsidu. Lokalitet na kojem je crkva istraživana zove se Crkvina. U Crkvini su na grobovima pronađeni različiti predmeti, nakit, keramika, novac i slično (Grad Skradin, <http://www.grad-skradin.hr/upload/clanci/2017/05/2017-05-17/20/srpskradin.pdf>).

Slika br. 3: Bribirska glavica (Izvor: <http://www.pini.hr/bribir.php>, 14.12.2023.)

4.2.2. Crkva i samostan Majke od Milosti i crkva sv. Kate

Dubravice također imaju svoja kulturna dobra koja su zaštićena, a to su crkva i samostan Majke od Milosti i crkva Sv. Kate koja se nalazi van sela i ima svoje groblje. Samostan i crkva Majke od Milosti smješteni su na otočiću Visovcu koji se nalazi na jezeru Visovac. Crkva sa samostanom nastaje u 14. stoljeću kada su se nastanili Pavlini odnosno pustinjaci sv. Augustina koji su samostan napustili prodorom Turaka 1440. godine. Već polovicom 15. stoljeća dolaze franjevci koji samostan oživljavaju te se crkva nadograđuje i proširuje. Samostan kakvog danas možemo vidjeti na Visovcu, potječe iz 1911. godine kada biva preuređen (Grad Skradin, <http://www.grad-skradin.hr/upload/clanci/2017/05/2017-05-17/20/srpskradin.pdf>).

4.2.3. Arheološko nalazište Vrbica

U selu Piramatovci možemo pronaći arheološko nalazište Vrbicu nedaleko od Skradina. Nalazi s tog lokaliteta pronađeni su 70-ih godina 20. stoljeća, a riječ je o naselju koje pripada neolitikumu sa svojim kućama i ognjištima te raznim predmetima. Također, nešto kasnije je na istom području pronađeno i staro groblje (Grad Skradin, <http://www.grad-skradin.hr/upload/clanci/2017/05/2017-05-17/20/srpskradin.pdf>).

4.2.4. Crkva sv. Nikole

Crkva sv. Nikole izgrađena je u selu Plastovo pokraj Skradina, a pripada vremenu 13. i 14. stoljeća koje predstavlja romanički stil. Kroz vrijeme, ova crkva se mijenjala te je doživjela poputno rušenje u Domovinskom ratu nakon kojeg je obnovljena (Grad Skradin, <http://www.grad-skradin.hr/upload/clanci/2017/05/2017-05-17/20/srpskradin.pdf>).

4.2.5. Arheološko nalazište Crkvina

Arheološko nalazište Crkvina nalazi se u selu Žažvić, a ima status preventivno zaštićenog kulturnog dobra. 1896. godine je na tom lokalitetu pronađena bazilika čija je apside predstavljala polukrug. Crkva je bila trobrodna, a uz nju je pronađena srednjovjekovna nekropola (Grad Skradin, <http://www.grad-skradin.hr/upload/clanci/2017/05/2017-05-17/20/srpskradin.pdf>).

4.2.6. Mlinice na Skradinskom buku i hidrocentrala Krka

Još jedno od zaštićenih kulturnih dobara na području Skradina su i mlinice koje se nalaze na Skradinskom buku te su smještene na mjestu gdje su se nekoć nalazila stara mliništa. Ne zna se točno vrijeme iz kojeg mlinice potječu, ali se pretpostavlja da bi to moglo biti krajem 17. stoljeća, odnosno početkom 18. stoljeća nakon što su Turci napustili zemlju. Mlinice ukazuju na tradicijski život koji se nekada živio i pobliže opisuju vrijednosti krajobraza koje sa sobom nose spomeničko značenje (Grad Skradin, <http://www.grad-skradin.hr/upload/clanci/2017/05/2017-05-17/20/srpskradin.pdf>).

Ostavljeni su i dijelovi koji pripadaju hidrocentrali Krka koji se isto tako nalaze na Skradinskom buku, a danas možemo pronaći dijelove zidova preko kojih možemo uvidjeti tlocrt objekta. Početak rada hidrocentrale bio je 1885. godine, a nastala je zbog pojave električne rasvjete na području grada Šibenika koji je među prvim gradovima koji su dobili rasvjetu i to zahvaljujući spomenutoj hidrocentrali (Grad Skradin, <http://www.grad-skradin.hr/upload/clanci/2017/05/2017-05-17/20/srpskradin.pdf>).

4.2.7. Utvrda Turina

Još jedno od kulturnih dobara na području Skradina koje je također zaštićeno je i srednjovjekovna utvrda Turina ispod koje je brežuljak smješten u samom gradu Skradinu. U

sklopu tvrđave još su i ostaci bastiona odnosno obrambenih sustava Skradina, a koji pripadaju srednjem i novom vijeku. Pogled s tvrđave gleda na ulaz i kanal rijeke Krke i NP Krka. Nakon što su u Skradin došli Mlečani, utvrda Turina gubi na svom značaju te samim time i propada. Tvrđava je u Domovinskom ratu također bila srušena. Utvrda Turina ima tipičan i jednostavan izgled te je izgrađena od priklesanog kamena koje je spojeno pomoću vapnenog morta dok je bastion imao funkciju da ju ojača (Grad Skradin, <http://www.grad-skradin.hr/upload/clanci/2017/05/2017-05-17/20/srpskradin.pdf>).

4.2.8. Hidroarheološka nalazišta grada Skradina

Prukljansko jezero sa sobom nosi čak dva kulturna dobra koja također pripadaju gradu Skradinu, a riječ je o hidroarheološkim nalazištima. Jedno hidroarheološko nalazište smješteno je kod otočića Stipanca, a na njemu su pronađeni nalazi koji pripadaju paleolitskom vremenu te je riječ o kamenim otrescima kao i keramici iz željeznog doba, zatim rimskom staklu i keramičkim posudama. Drugi nalazi su pronađeni kod otočića Stipanca i rta Školj i to pod vodom. Naime, riječ je o ostacima arhitekture i jednom nasipu čija je funkcija nekad bila spojiti otok s kopnom (Grad Skradin, <http://www.grad-skradin.hr/upload/clanci/2017/05/2017-05-17/20/srpskradin.pdf>).

4.2.9. Crkva sv. Bartula

U kulturna dobra grada Skradina uvrštena je i crkva sv. Bartula koja se nalazi u Ždrapnju. Pretpostavlja se da je crkva izgrađena u 9. stoljeću što piše i na samom kamenom ulomku na kojem su natpisi koji potječu od kneza Branimira. Crkva sv. Bartula je često nadograđivana pa nema točno određene stilske karakteristike. Nedaleko od crkve nalazimo ostatke starokršćanske bazilike (Grad Skradin, <http://www.grad-skradin.hr/upload/clanci/2017/05/2017-05-17/20/srpskradin.pdf>).

4.2.10. Crkva Porodenja Blažene Djevice Marije

U centru grada Skradina nalazi se jedno od zaštićenih kulturnih dobara, a to je crkva Porodenja Blažene Djevice Marije i nalazi se na glavnom gradskom trgu. Nekada je imala status katedrale na čijim je ostacima i nastala jer su je srušile Osmanlije između 1522. i 1683. godine. Crkva je izgrađena od strane Mlečana koji su je gradili do 1757. godine, a crkva je izražena kasnobaroknim i klasicističkim stilom. Crkva sa svoje sjeveroistočne bočne strane

ima sakristiju, a zvonik je udaljen od crkve dvadesetak metara te je sagrađen u 18. stoljeću. Nešto više i detaljnije o crkvi Porodjenja Blažene Djevice Marije reći ćemo u narednim poglavljima (Grad Skradin, <http://www.grad-skradin.hr/upload/clanci/2017/05/2017-05-17/20/srpskradin.pdf>).

4.2.11. Župno-opatski dvor

O župno-opatskom dvoru u Skradinu nema puno informacija vezanih uz njegovu izgradnju i povijest odnosno prijašnju funkciju. Ono što znamo o župno-opatskom dvoru u Skradinu jest da je to bogata riznica u kojoj možemo pronaći sakralne i etnografske sadržaje kojima pripadaju različite umjetničke slike slikane tehnikom ulja na platnu, a koje datiraju iz 17. i 18. stoljeća, zatim pronalazimo i bogatu zbirku liturgijskog ruha, ornamenata, kaleža, sakralnih predmeta, posuđa i mnoštvo vrijednih knjiga (Grad Skradin, <http://www.grad-skradin.hr/upload/clanci/2017/05/2017-05-17/20/srpskradin.pdf>).

5. SAKRALNI ELEMENTI GRADA SKRADINA

Skradin u kasnoantičkom dobu i prvim stoljećima ranog srednjeg vijeka, nije ostavio puno tragova što se tiče sakralnih objekata. Ono što je od crkava pronađeno iz predromaničkog doba bili su kameni ulomci s pleternim ukrasima. Za vrijeme vladavine Pavla I. dolazi do gradnje crkava na Skradinskom području (Juric, Šišak, 2022).

Mnogobrojne crkve nastajale su na Skradinskom području u vremenu između 15. i 19. stoljeća, a prema zapisima 26 je katoličkih crkava i 8 pravoslavnih od kojih su katoličke: „u Skradinu – sv. Marija i sv. Jeronim; u Dubravicama dvije – sv. Katarina i sv. Roko; u Rupama dvije – sv. Juraj i sv. Ante; u Plastovu sv. Nikola, Sonkoviću sv. Marko, u Vaćanima sv. Ante, u Krkoviću Svi sveti, u Piramatovcima sv. Roko, u Čistoj Velikoj sv. Ana, u Gaćelezima sv. Ante, u Grabovcima sv. Juraj, u Ostrovici sv. Ante, u Ždrapnju sv. Bartul, i u Visovcu Gospa od anđela“ dok su od pravoslavnih crkava to: „u Skradinu tri sv. Spiridon st., sv. Spiridon n., i sv. Petka; u Bratiškovcima – sv. Nikola, Bribiru sv. Joakim i Ana, u Đevrskama sv. Ilija, Ostrovici sv. Luka, i u Čistoj Maloj sv. Nikola“ (Babić, 1986: 79/80). Od navedenih crkava spomenut ćemo nekoliko njih: crkvu Porođenja Blažene Djevice Marije, crkvu sv. Jeronima, crkvu, sv. Spiridona, crkvu sv. Petke te crkve iz starijeg vremena – crkvu i samostan sv. Ivana Krstitelja te crkvu sv. Franje i crkvu sv. Roka.

Skradin je također imao i svoju biskupiju koja je postojala od 530. do 1828. Godine i tijekom koje se izmijenilo 52 biskupa. Skradinska biskupija ukinuta je 1828. godine na zahtjev austrijske vlade, a odluku o ukidanju je potvrdio papa Lav XII. Biskupi nisu bili sve vrijeme u Skradinu pa su neki stolovali i u drugim mjestima iako su bili skradinski biskupi. Razlog tome je bilo neslobodno vršenje dužnosti. Za lokaciju skradinske biskupske stolice nema točne lokacije, ali se pretpostavlja da je ona bila u „Biskupovcu“. Jedino vrijeme za koje je Skradin bio bez biskupa bilo je od 1813. do 1828. godine, a na to ukazuje i nezainteresiranost rimskog pape i austrijske vlade (Babic, 1986).

5.1. Katedralna crkva Porođenja Blažene Djevice Marije u Skradinu

Katedralna crkva Porođenja Blažene Djevice Marije izgrađena je na ruševinama jedne od džamija koju je turska vlast izgradila na temeljima stare crkve koja je bila srušena u vrijeme turske vladavine u Skradinu. Mlečani su bili ti koju su započeli obnovu i izgradnju crkvenih objekata pa tako u 18. stoljeću dolazi do izgradnje katedralne crkve Porođenja Blažene Djevice Marije u Skradinu. Projekt o izgradnji ove crkve napravio je 1724. godine vojni

inženjer Francesco Melchior koji je uz tadašnju katedralu projektirao i zvonik, a mletačke vlasti za to su osigurale sredstva. Od 1729. do 1741. godine radovi i izgradnja crkve su bili obustavljeni jer se protomajstor nije držao nacрта i uputstava Francesca Melchiora. 1755. godine crkva se gradila po uputama inženjera potpukovnika Giovannija Battiste Lodolija dok je protomajstor tada bio Petar Skoko (Juric, Šišak, 2022).

Biskup Antun Becić u svojim je spisima naveo da je crkva bila ukrašena različitim štukaturama u brodu i apsidi. Na stropu u brodu prikazano je Marijino uznesenje, Sveto Trojstvo i Slava anđela, dok je strop apsida bio oslikan osmerokutnom slikom na kojoj je prikazan sv. Jeronim. 1757. godine u crkvi je podignut oltar i tabernakul uz podršku mletačke vlasti, a biskup se pobrinuo i sakupio sva potrebna sredstva za podizanje ostala četiri bočna oltara u crkvi. Iako ni zvonik ni župni dvor nisu bili izgrađeni do kraja, katedrala je svečano posvećena 16. travnja 1758. godine (Juric, Šišak, 2022).

Specifičnost skradinske crkve je u tome što ona nema zvonik u klasičnom smislu, uz crkvu, već je udaljen od crkve dvadeset metara i podignut na prirodnoj stijeni u visinu 36 metara. „Zvonik djeluje masivno i zatvoreno, s monoforama do završnog kata, s lođom rastvorenom širim biforama koju iznad vijenca zatvara lukovica“ (Juric, Šišak, 2022: 88). Izgradnja zvonika završena je 1782. godine, a to piše i iznad samih vrata na ploči. Zvonik i tadašnju katedralu ostavio je očuvanu do novijeg doba biskup Antun Stjepan Trevizan (Juric, Šišak, 2022).

Već 1774. godine došlo je do ideje da se u crkvi izgrade orgulje za koje se ne zna kada su točno završene, a rad su Francesca Daccia, venecijanskog majstora toga doba (Juric, 2022).

Rang katedrale, crkva Porođenja Blažene Djevice Marije u Skradinu, gubi 1830. godine kada je tadašnji župnik dobio status nadsvećenika, a kasnije i opata koji je imao pravo nositi bijelu mitru, služiti pontifikat i biti dijelom šibenskih kanonika (Juric, Šišak, 2022).

Skradinska katedralna crkva Porođenja Blažene Djevice Marije sagrađena je tako da se sastoji od jednog broda, a završava polukružnom apsidom. Crkva s bočne strane ima izgrađenu sakristiju te je duga 35 m i široka 15 m. Iznad vrata s vanjske strane nalazi se natpis na latinskom jeziku na kojem piše „Nativitas Virginis Mariae“ odnosno Porođenje Djevice Marije, a s lijeve i desne strane portala nalaze se niše u kojima su kipovi sv. Franje i sv. Ante. Iznad vrata nalazi se kružna rozeta ispunjena križem. Portal je baroknog stila, a iznad njega nalazi se polukružni zabat (Juric, Šišak 2022).

Unutar crkve, na samom ulazu, smješteno je pjevalište iza kojeg su orgulje, a u tom dijelu je kamena ploča u kojoj je upisano posvećenje crkve iz 1758. godine na latinskom jeziku.

Kućište orgulja je klasicističkog stila. Pjevalište ima valovitu liniju i zaprema cijelu širinu crkve. Dva para pilastara od kamena smješteni su s bočnih strana crkvenog broda, a između njih nalaze se pravokutne kapele u čijim su krajevima oltari. Strop broda oslikan je slikom sv. Jeronima koja je u crkvi nastala nakon Domovinskog rata. Istočnu stranu broda od svetišta dijeli mramorna balustrada s trijumfalnim lukom, a u svetištu možemo pronaći i biskupsko mjesto iznad kojeg je baldahid (Juric, Šišak, 2022).

Kipovi sv. Pavla i sv. Petra nalaze se s bočnih strana glavnog oltara koji je smješten uza zid apside i koji je posvećen Presvetom Sakramentu. Svod od apside je oslikan kao i površina između polukružna dva prozora (Juric, Šišak, 2022).

Crkva je od svoje izgradnje prošla kroz nekoliko obnova pa je tako 1893. car Franjo Josip I. dao 1000 forinti za obnovu crkve dok je 1895. godine novčano sudjelovalo u obnovi Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu. U Domovinskom ratu, crkva je bila granatirana nekoliko puta od 1991. do 1992. godine, a oštećen je bio krov i interijer s orguljama i slikama pa je i nakon tog događaja crkva također bila obnavljana (Juric, Šišak, 2022).

Prekrasni inventar kojeg crkva zajedno s župno-opatskim dvorom ima su razne slike, skulpture, liturgijski predmeti i liturgijsko ruho, a najvrjedniji su oltarna pala, Bogorodica s Djetetom i sv. Ivanom, kaleži, procesijski križevi i dvije slike koje prikazuju scene Navještenja i Getsemana, a koje je naslikao talijanski slikar Antoonio Zuccaro krajem 19. stoljeća (Juric, Šišak, 2022).

Slika br. 4: Unutrašnjost crkve Porodenja Blažene Djevice Marije u Skradinu (Izvor:

<https://mapcarta.com/W440919791>, 14.12.2023.)

5.2. Crkva sv. Jeronima

S istočne strane crkve Porođenja Blažene Djevice Marije u Skradinu, izvan samog grada uz rijeku Krku izgrađena je crkva sv. Jeronima uz koju se nalazi i groblje. Crkva je iz vremena 16. stoljeća, točnije iz prve polovice 16. st. Pročelje crkve sastoji se od kružnog otvora odnosno rozete ispod koje se nalazi reljefni prikaz sv. Jeronima. Donji dio podijeljen je na vrata koja se nalaze na sredini fasade, a s lijeve i desne strane vrata nalaze se dva pravokutna prozora iznad kojih se nalazi nadvratni profil. Crkva ima dva polukružna otvora u kojima se nalaze zvona, a iznad tih otvora jedan manji polukružni otvor također za zvono na vrhu preslice. Na južnoj strani crkve se također nalaze dva pravokutna prozora (Juric, Šišak, 2022).

Crkva je obnavljana nakon što su je srušili Turci, a obnovljena je u drugoj polovici 18. stoljeća kada je biskup bio Antun Trevisan. Također, u obnovi crkve sv. Jeronima novčano je sudjelovao 1885. godine, car Franjo Josip I. Na mjestu sadašnjeg groblja nekada se nalazio samostan klarisa (Juric, Šišak, 2022). Ova crkva je 1974. godine u Splitu zaštićena od strane Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika i kulture (Babić, 1986).

5.3. Crkva i samostan sv. Ivana Krstitelja

Ban Pavao I. zaslužan je za izgradnju samostana i crkve posvećenima sv. Ivanu Krstitelju 1299. godine u Skradinu, a prije tog je dao na Bribiru podignuti samostan i crkvu Blažene Djevice Marije. Zajedno sa svojom suprugom Ursom, ban Pavao daje sagraditi spomenutu crkvu sv. Ivana Krstitelja u podgrađu Skradina blizu već izgrađenog samostana klarisa sv. Elizabete (Juric, Šišak, 2022).

Crkva i samostan nisu bili u funkciji za vrijeme življenja bana Pavla već su djelovali za vrijeme njegovog nasljednika Mladena II. koji je od pape dobio dozvolu za uspostavljanje samostana (Juric, Šišak, 2022).

Kako je došlo do opadanja moći Šubića tako je i samostan bio slabo održavan. U starim zapisima se spominje samostan iz 1456. godine za vrijeme kada je viceban Jakov ponudio novac s kojim bi kupio kalež za glavni oltar. Samostan sv. Ivana Krstitelja u Skradinu, djelovao je sve do pojave Turaka i njihovog osvajanja Skradina 1522. godine kada je i srušen (Juric, Šišak, 2022).

5.4. Crkva sv. Franje i crkva sv. Roka

Prije nego što su Turci došli u Skradin, na zapadnoj strani grada postojala je crkva sv. Roka koju su Turci tada pretvorili u džamiju. Osim crkve sv. Roka postojao je i ženski samostan s crkvom sv. Frane koji potječu iz 1304. godine. Nakon odlaska Turaka tadašnju su džamiju franjevci pretvorili u crkvu sv. Franje. Ta crkva bila je srušena od strane fra Ante Galiotovića, ali je kasnije na istom mjestu podignuta nova crkva sv. Franje iz 1696. godine. Nakon izgradnje nove crkve sv. Franje, franjevci je daju biskupu Ceciliju koji ju je posvetio sv. Roku i po kojoj je jedan dio Skradina dobio ime – „Rokovača“ (Juric, Šišak, 2022).

5.5. Crkva sv. Spiridona

Od pravoslavnih crkava u Skradinu izgrađena je crkva sv. Spiridona 1687. godine koja je obnovljena 1754. godine. Za staru crkvu sv. Spiridona se smatra da je prva pravoslavna crkva u Dalmaciji koja je 1754. godine dobila samostalnost u smislu obavljanja grčko-katoličkog obreda. Crkva sv. Spiridona izvana je bila oslikana al seco fresko tehnikom, a nagađa se da ju je oslikao Spiridon Rapsomanki. Uz crkvu sv. Spiridona nalazimo i groblje, a ostatci i ruševine sačuvane su i do danas (Juric, Šišak, 2022).

1863. godine izgrađena je nova crkva sv. Spiridona koja je smještena na istočni dio grada, a to piše i na samom pročelju crkve. Crkva je sagrađena uz novčanu potporu sredstva od strane austrijske vlade i cara Franje Josipa I. te od strane vjernika. Sama crkva dovršena je 1878. godine bez zvonika, oni su izgrađeni 1893. godine. Oblik crkve je poput latinskog križa, a pretpostavlja se da je djelo splitskog arhitekta Emila Vecchiettija. Crkva je longitudinalna, a zapadni dio crkve prožet je dodatnim narteksom dok istočni dio završava polukružnom apsidom. U dužinu crkva ide 17,67 metara, a u širinu 8,25 metara. Na sjecište broda i transepta nalazi se osmerokutna kupola uz koju stoje središnji pilastri. Vrh kupole okružen je okulusima iznad kojih se nalazi plitki friz slijepih arkadica. Što se samog pročelja tiče, ono je zidano s korčulanskim bijelim kamenom dok su ostali dijelovi crkve u poluklesanom i lomljenom kamenu. Portal je na pročelju sastavljen od tri dijela te je neogotičkog stila i vodi u predvorje. Iznad portala nalazio se sat na velikom okulusu iznad kojeg dio pročelja završava zabatom i širim slijepim lukovima. Na portalu su sa strana dodane dvije kule-zvonika na tri kata, a na zadnjem katu odnosno nad završnim vijencem nalazi se osmerokutna lanterna s okulusima. Na bočnim dijelovima crkve nalaze se rozete. Cijela crkva prožeta je dobrom svjetlošću koja dolazi sa visokih polukružnih završnih prozora s bočnih zidova i apsida te

kroz kupolne okuluse i rozete. Na zidu prepunom ikona unutar crkve izmiješani su različiti stilovi kao što su neogotika, neorenesansa i neoklasicizam te je i sama crkva kombinacija neostilova i vrlo je vrijedan spomenik posebice kada je riječ o periodu historicizma u Dalmaciji (Juric, Šišak, 2022).

Slika br. 5: Crkva sv. Spiridona u Skradinu (Izvor: <https://www.dreamstime.com/hram-svetog-spiridona-orthodox-church-skradin-croatia-hram-svetog-spiridona-orthodox-church-skradin-image186187358>, 15.12.2023)

5.6. Crkva sv. Petke

Još jedna pravoslavna crkva u Skradinu je i crkva sv. Petke koja je sagrađena 1895. godine uz koju se nalazi i groblje. Crkva sv. Petke nije prevelika i jednostavno je građena. Iznad samih vrata koja su smještena u sredini, nalazi se velika rozeta unutar koje je križ. Glavna vrata crkve karakterizira barokni profil dok su s unutrašnje strane dovratnici i nadvratnici kao i poluobla profilacija koju nazivamo „štap“. Na vrhu pročelja nalazi se zvonik s dva otvora u kojima su smještena zvona. Uska polukružna apsida nalazi se na istočnoj strani crkve te se na njoj nalazi mali kvadratni prozor, a s bočne strane se nalaze i još jedna vrata.

Zidovi su crkve sastavljeni od sitnog kamena te je u njoj kao i u staroj i novoj crkvi sv. Spiridona sačuvano više od stotinu ikona. Neke od tih ikona su: „ikona Bogorodice Odigitrije, 16. st., ikona Bogorodice Utješiteljice, Madre della Consolazione, 15. st., ikona sv. Dimitrija, 18. st., ikona Krista u grobu, imago pietatis, 15. st., ikona sv. Apostola Luke, 17. st. i dr. (Juric, Šišak, 2022).

6. VAŽNOST BAŠTINE U PREDŠKOLSKOM ODGOJU

Važno je od najranije dobi djeci tumačiti i predstavljati njihovu, a i tuđu kulturnu baštinu. Djecu je potrebno upoznavati s baštinskim sadržajima i ukazivati im na njihovu vrijednost kao i na razumijevanje i poštivanje baštinskih sadržaja jer su oni dio povijesti te su ostavljeni svakoj novoj generaciji na čuvanje.

6.1. Vrijednost baštine

Značenje riječi baština govori o onome što pojedinac sa svojim narodom nasljeđuje od predaka jer sam korijen riječi koji dolazi od praslavenskog (batjina) u prijevodu znači očevina (Gluhak, 1993; prema Nenadić-Bilan, 2015). Nekoć se baština odnosila na pokretnu i nepokretnu imovinu koja je nasljeđivana s muške strane obitelji dok danas pojam baštine označava sva sačuvana kulturna dobra. Čovjek baštinu dokumentira na temelju njene stvarnosti u prošlosti, vlastitog djelovanja i življenja u njoj te ostavljanja baštine budućnosti. Možemo reći da su temeljne vrijednosti suvremenih zemalja upravo čuvanje nacionalne materijalne i nematerijalne baštine.

Ivon, Kušćević, Pivac i Jukić (2007) pojam baštine objašnjavaju kao nešto što nas kao narod čini prepoznatljivima i posebnima, ali nas isto tako uči razlikovati i prije svega poštivati druge kulture, zato bi se za očuvanje, prepoznavanje i njegovanje vrijednosti baštine i formiranje kulturnog identiteta trebao pobrinuti odgojno-obrazovni sustav. Kako bismo zapravo mogli poštivati i razumjeti druge kulture, nužan je preduvjet da prije svega prihvatimo i razvijemo ljubav prema vlastitoj kulturi.

Djecu je potrebno od njihove najranije dobi njegovati i poticati na razvijanje osjećaja i ljubavi za hrvatsku kulturnu baštinu kroz osluškivanje njihovih potreba i interesa. Nužno je također, od strane odgojitelja, učitelja, roditelja i institucija da kod djece prodube doživljaje baštine, a to se najčešće postiže, prema Ivon i sur. (2007), kroz slušanje autohtone glazbe i govora, bilježenje usmene predaje starih običaja i legendi, upoznavanje pisane riječi predaka, promatranje starih građevina, značajnih lokaliteta i objekata, prikupljanje predmeta, probavanje i konzumiranje različitih autohtonih jela, njegovanje zavičajnih igara, obraćanje pozornosti na ljepote flore i faune itd. Usvajanje vrijednosti baštine djecu potiče na spoznaju da je baština neodvojiva od prošlosti, ali da je isto tako iznimno značajna i u sadašnjosti koja se neprestano nadograđuje iskustvima i stvaralaštvom naroda tj. ljudi.

Baština se kao vrijednost spominje i u nekima od temeljnih dokumenata ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. Primjerice, Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje temelji se na razvoju cjelovitog osobnog razvoja djeteta kroz hrvatsku obrazovnu politiku, razvijanju i čuvanju kulturne i prirodne baštine u Republici Hrvatskoj, suživotu europskih naroda te na stvaranju društva koje uči u smjeru napretka i stvaranja održivog razvoja. Iz navedenog možemo uočiti kako se vrijednosti baštine i baština sama po sebi ne odnosi samo na ono što nam donosi iz prošlosti već se odnosi i na budućnost (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014).

6.2. Baština kao „univerzalni odgojitelj“ djece

Ivon i sur. (2007) ističu da je potrebno, kada je u pitanju vrijednost baštine, da kao odgojitelji usmjerimo djecu na postizanje cilja, a to je da ih učinimo svjesnima svojih korijena i područja odakle dolaze, ali i da ih naučimo poštivati druge kulture. Jedan od zanimljivih područja s bogatim kulturnim i prirodnim baštinskim motivima je dalmatinsko-mediteranski kraj koji u djeci budi motivaciju, poticaj na maštanje, kreiranje, stvaranje i zanimanje za njega i za motive tog kraja. Spomenuti motivi odnose se na samu povijest kraja, kulturne spomenike, muzeje, pejzaže, šume, more itd.

Udovičić (2016) smatra da kao odgojitelji trebamo zagovarati pedagoški pristup u kojem se postavljamo kao posrednici, sugovornici, promatrači i slušači onoga što djeca doživljavaju u baštini. Naša je zadaća također, poticati djecu da se pitaju „zašto“, odnosno da se kroz navedena pitanja što više zanimaju za baštinu i raspituju o njoj te da samostalno pokušaju doći do odgovora.

Ivon i sur. (2007) objašnjavaju da je kod djece predškolske dobi izražena sklonost za istraživanjem i otkrivanjem putem osjetilnih iskustava te tjelesnih kontakata i interakcija s različitim površinama, predmetima i materijalima kao i promatranje i poistovjećivanje s predmetima, motivima, sadržajima i ljudima iz svoga okruženja. Sve ono što djeca mogu vidjeti, dodirnuti i osjetiti kroz kulturnu i prirodnu baštinu, pobuđuje u njima različite doživljaje, osjećaje i ponašanja koja ga potiču na konstruiranje, izražavanje ekspresija i otkrivanje vlastitih moći i sposobnosti.

Također, Ivon i sur. (2007) ističu da svaki poticaj, motivacija i inspiracija koju dijete dobije od baštinskih sadržaja (promatranjem, upoznavanjem, dodirivanjem, sakupljanjem...), potiče dijete na modeliranje, likovno izražavanje i stvaranje odnosno eksperimentiranje koje je prisutno u većini slučajeva. Zato možemo reći da cilj nije samo upoznati djecu s baštinskim

sadržajima i vrijednostima već im pružiti priliku da baštinu dožive kroz kreativnu igru odnosno stvaralaštvo.

Na osnovu navedenog možemo reći da baštinski kurikulum proizlazi upravo od djeteta i njegova doživljaja baštine, odnosno njegova divljenja, raspitivanja i upoznavanja baštine kao i promatranja i dodirivanja baštinskih sadržaja. Odgojno-obrazovne ustanove koje dijete usmjeravaju na spoznavanje baštine, započinju s odgojem naraštaja koji će u budućnosti znati „baštiniti baštinu“, drugim riječima, znat će se brinuti o baštini, njegovati je i živjeti na njezinim vrijednostima. Navedeno će biti uspješno primijenjeno ovisno o tome koliko mi odrasli baštinu činimo pristupačnom i zanimljivom (Ivon i sur., 2007).

Jadrijević (2021) objašnjava da su djeca bića koja većinu vremena iz znatiželje vole istraživati stvari i pojave koje ih okružuju i zato im je nužno već od najranije dobi probuditi interes i ljubav prema kulturnoj baštini kako bi je i oni jednog dana mogli prenijeti budućim naraštajima.

Ljubav i poštivanje prema tradiciji i baštini prvenstveno se prenosi u obitelji s koljena na koljeno, međutim, u današnjem vremenu sve veću ulogu u tome imaju odgojno-obrazovne ustanove. Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje između ostalog sadrži i segmente vezane za planiranje i oblikovanje kurikuluma, a jedan od tih segmenata odnosi se upravo na poštivanje i njegovanje svoje kulturne i povijesne baštine (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014).

Također, važno je spomenuti da kulturnu baštinu djeci ne približava samo odgojno-obrazovni prostor tj. predškolska ustanova već nam u tome pomažu i razni izleti i posjeti određenim lokalitetima i znamenitostima kao i muzejima. Također, kada je riječ o muzeju, djeca najaktivnije usvajaju baštinske pojmove interakcijom odnosno dodirivanjem i istraživanjem muzejskih izložaka (Jadrijević 2021; prema Nenadić-Bilan 2015).

„Bez obzira koja vrsta baštine se prikazuju djeci u vrtićkoj okolini, svaka aktivnost bi trebala polaziti od određenih smjernica“ (Govorčin, 2017; prema Jadrijević, 2021: 5). Smjernice koje autor navodi odnose se na: primjerenost sadržaja koji se prezentiraju (sadržaj treba biti u skladu s dječjim mogućnostima i dobi), obogaćene materijalne kontekste (odnosi se na dostupnost i dovoljnu količinu različitih materijala), motivaciju (u središtu je unutarnja motivacija tijekom aktivnosti u kojoj dijete uživa), odgojitelje (imaju brojne uloge za vrijeme aktivnosti kao što su: uloga pomagača, opskrbljivača, motivatora itd.).

Oplemenjivanje djece kulturnom baštinom kao i njezino istraživanje i upoznavanje, podiže svijest u očuvanju i njegovanju baštine, a taj proces je sve češće prisutan u predškolskim ustanovama.

6.3. Baština kao poticaj za kreativnost i likovno izražavanje kod djece

Dječji likovni govor predan je nepresušnom izvoru različitih doživljaja baštinskih sadržaja koji su ujedno i djetetovo svakodnevno okruženje u smislu razvijanja novih iskustava. Djeca sva ta iskustva i doživljaje koje steknu i razvijaju imaju potrebu podijeliti s drugima, a najčešće to biva putem likovnog govora. Likovni govor djece prihvaća individualnost i različitost odnosno pravo na slobodu izražavanja (Ivon i sur., 2007).

Djecu je potrebno učestalo izlagati različitim iskustvima jer su ona iznimno važna za njihov daljnji razvoj, zato je potrebno da su ta iskustva što bogatija kako bi djeca imala što više mogućnosti za razvoj svojih kreativnih potencijala i potreba.

Poznati istraživač dječje kreativnosti S. Torrance smatra da je kreativnost proces koji se javlja svaki put kada je dijete izloženo nekom problemu ili se nalazi u takvoj situaciji, a za koji nema odgovor koji je naučen ili stečen. Djeca su takvim situacijama izložena redovito, stoga često koriste kreativne sposobnosti dok razmišljaju (Ivon i sur., 2007).

S obzirom da djeca stalno stvaraju i kreativno se izražavaju, potrebno je pažnju više usmjeriti na sam kreativni proces nego na likovni rezultat jer kreativni proces utječe na djetetov cjelokupan rast i razvoj. Kreativni proces također se sastoji od znatiželje (Što je ovo?), istraživanja (Kako ovo radi?), igre (Što ja mogu s ovim?) i kreativnosti (Što ja mogu s ovim izumiti, stvoriti, napraviti?) (Ivon i sur., 2007).

Kreativni proces isto tako proteže se kroz nekoliko etapa. U prvoj etapi dolazi do upoznavanja s određenim sadržajima, predmetima, oblicima i slično tako da ga dijete promatra i istražuje. U drugoj etapi dijete savladava predmet te predviđa i otkriva kako taj predmet funkcionira. Njegova razmišljanja u tom trenutku su potaknuta kreativnim procesom jer dijete otkriva nešto što do sada nije znalo niti naučilo. U trećoj etapi djeca stvaraju kombinacije i smišljaju pravila upotrebe (Miljak, 1996; prema Ivon, 2007).

Dijete također prilikom svog kreativnog procesa očekuje od odraslih bilo kakvu povratnu informaciju i potvrdu vezanu za njihovo stvaranje i radove tijekom likovne aktivnosti. Odrasli u tom slučaju trebaju biti pažljivi i imati osjećaj za ono što dijete doživljava i pohvaliti svaki likovni rad. Kada dijete nije zadovoljno svojim radom potrebno ga

je ohrabriti i pohvaliti jer na taj način dajemo djetetu do znanja da prihvaćamo njegovu slobodu izražavanja, individualnost i različitosti (Ivon i sur., 2007).

Baštinski sadržaji bilo kulturni ili prirodni, svakodnevni su sadržaji djetetova života i okruženja koji kod djeteta bude nova iskustva koja potiču dječje doživljaje, prisjećanja i razvijanje mašte kroz slobodni likovni govor. Kako bi djeci omogućili stalan doticaj s baštinskim sadržajima potrebno je napraviti poticajno okruženje, a odgojitelji i roditelji bi trebali prilagođavati planiranja i djelovanja u skladu s dječjim potrebama, interesima i iskustvima. Također, djeci je potrebno pobuditi pozitivne osjećaje i iskustva prema kulturnoj i prirodnoj baštini: „Jedan od osnovnih društvenih, a time i pedagoških ciljeva je poticanje i njegovanje ljubavi prema kraju i mjestu u kojem djeca žive... Imati na umu da je dijete ne samo budući već i sadašnji „subjekt“ u jednoj konkretnoj kulturnoj i povijesnoj sredini, znači prihvatiti pristup koji ukazuje na važnost otvaranja dječjeg vrtića prema svom okruženju i većeg sudjelovanja tog okruženja u življenju djece u vrtiću.“ (Ivon, 1997; 156 prema Ivon i sur., 2007).

7. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje provedeno u ovom diplomskom radu kvalitativno je istraživanje, a u ovom poglavlju navest će se i opisati sam cilj istraživanja, istraživačko pitanje, sudionici istraživanja i postupak istraživanja. Uporabit će se kvalitativna metodologija koja će uključivati analizu likovnih dječjih radova te analizu i interpretaciju teksta polustrukturiranih intervjua koji će biti provedeni s djecom.

7.1. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je osmisliti model dječjih susreta s baštinskim sadržajima na primjeru sakralne baštine grada Skradina.

7.2. Istraživačko pitanje

Koji metodički modeli na svrhovit način prilaze baštinskim sadržajima zavičajne baštine kod djece predškolske dobi?

7.3. Sudionici istraživanja

U istraživanju su sudjelovala djeca iz predškolske skupine Dječjeg vrtića Skradin. Od dvadeset i troje djece iz skupine, istraživanju je pristupilo šesnaestero djece.

7.4. Postupak istraživanja

Istraživanje je provedeno u rujnu 2023. godine. Prije same provedbe istraživanja, bilo je potrebno kontaktirati ravnateljicu Dječjeg vrtića Skradin i napraviti dogovor o planu i provedbi istraživanja. Nakon odobrenja od strane ravnateljice, roditelji su trebali potpisati izjavu o suglasnosti u kojoj stoji da će njihovo dijete sudjelovati u istraživanju koje sadrži sam odlazak i posjet crkvi Rođenja Blažene Djevice Marije u Skradinu, provedbu intervjua s djecom, likovne aktivnosti u vrtiću i fotografiranje dječjih radova i same djece u aktivnostima.

Nakon što su roditelji potpisali izjave o suglasnosti, o provedbi istraživanja informirane su bile i odgojiteljice nakon čega je bio definiran i sam datum provedbe istraživanja. Također, u istraživanje je bila uključena i voditeljica zbirke, diplomirana povjesničarka umjetnosti Tatjana Zorica iz Skradina koja je rado pristala na sudjelovanje u istraživanju na način da je kratko prezentirala djeci nešto o samoj crkvi koju su djeca došla posjetiti.

Na dan istraživanja, odgojiteljica i ja pripremile smo djecu na odlazak u crkvu. Nakon upoznavanja s djecom, ukratko sam im opisala gdje ćemo ići i što ćemo promatrati na što su djeca reagirala pozitivno. Odmah nakon uvodnog dijela zaputili smo se prema crkvi Rođenja Blažene Djevice Marije u Skradinu. Ispred same crkve nas je dočekala voditeljica zbirke koja je djecu upoznala s osnovnim pojmovima crkve kao što su velika vrata, dva upečatljiva kipa pokraj vrata, rozeta, krov i slično:

Voditeljica zbirke (ispred crkve): *„...ovo je naša crkva koja se zove Rođenje Blažene Djevice Marije i to čak piše iznad ulaznih vrata, ali je na latinskom jeziku. Dakle, crkva je posvećena maloj Gospi odnosno događaju njenog rođenja. Ova crkva je građena je poput kuće. Podsjeća li vas ova crkva na kuću? Prvo ćemo pogledati vrata koja imaju mali ukras koji se zove zabat, a sa strana imamo kipove, a na postoljima gdje kipovi stoje imamo cvijeće i to sve je djelo ljudskih ruku. Iznad vrata vidite prozore. Jedan je veći, a jedan manji prozor i ti prozori se zovu rozete. Mi smo u stvari došli ovdje vidjeti jako puno lijepih stvari jer ljudi imaju potrebu za lijepim. Jel vi volite lijepo?“* Djeca u glas: *„Da!“* *„I sve ono što je plod ljudskih ruku i ljudskog uma, to jest onog što smo zamislili i jako je lijepo, to se zove umjetnost...“*

Voditeljica zbirke (unutar crkve): *„...kada pogledamo lijevo i desno oko nas, možemo vidjeti kipove sa stupovima, a to se zovu oltari. Svaki detalj za sebe je jako lijep, završetci oltara i stupova su zanimljivi i ako bolje pogledate, imaju male listiće kao ukrase. Isto tako u crkvi možete vidjeti puno uporabnih predmeta, kao što su nosači svijeća, crkveno posuđe i tkanine kojima je obložen svaki oltar. To je isto djelo ljudskih ruku i trebalo je jako puno vremena, truda i mašte za napraviti nešto ovako. Kada pogledamo gore možemo vidjeti kor odnosno mjesto za pjevanje, s instrumentom koji se zove orgulje. S prednje strane nalazi se glavni oltar koji je jako lijepo ukrašen. Iza oltara nalazi se sakristija, a to je mjesto gdje se svećenik priprema za obred svete mise. Možemo unutra vidjeti različite predmete, kaleže, posuđe. Ovo je također prilika da vam kažem da je ova naša crkva naše blago koje je postojalo prije nego ste se rodili vi i prije nego što su se rodili vaši roditelji, bake, djedovi, dakle, jako je stara i zato je zadatak svih nas koji živimo ovdje u Skradinu, ali i u cijeloj Hrvatskoj da čuvamo to blago za sve buduće generacije. Moramo brinuti o našoj baštini i ovakvim baštinskim sadržajima. Na samom kraju, možemo li se dogovoriti da trebamo čuvati što? Djeca u glas: *„Naše blago!“*“*

Nakon posjeta crkvi, slijedio je povratak u vrtić u kojem je s djecom provedena likovna aktivnost. Djeca su temperama slikala ono što je na njih ostavilo najveći dojam promatrajući

sadržaje u crkvi. Nakon likovne aktivnosti sa svakim djetetom proveden je polustrukturirani intervju.

Slika br. 6: Voditeljica zbirke sa skupinom djece ispred crkve Porođenja Blažene Djevice Marije u Skradinu

Slika br. 7: Voditeljica zbirke sa skupinom djece ispred glavnog oltara unutar crkve Porođenja Blažene Djevice Marije u Skradinu

Slika br. 8: Razgledavanje liturgijskog ruha u sakristiji

Slika br. 9: Razgledavanje liturgijskih predmeta u sakristiji

Slika br. 10: Razgledavanje unutrašnjosti crkve Porođenja Blažene Djevice Marije

Slika br. 11: Razgledavanje unutrašnjosti crkve Porođenja Blažene Djevice Marije

8. PRIPREMA LIKOVNE AKTIVNOSTI

Cilj aktivnosti: razvijanje zapažanja baštinskih sadržaja promatranih u crkvi kroz likovno izražavanje koristeći likovnu tehniku tempere

Razvojne zadaće: tjelesni, psihomotorni i zdravstveni razvoj (razvoj fine motorike šake), socio-emocionalni razvoj (razvoj odnosa s vršnjacima, razvoj pozitivnih emocionalnih stanja, razvoj dječje kompetencije, razvoj samostalnosti i neovisnosti u zadovoljavanju potreba, stvaranje bolje slike o sebi), spoznajni razvoj (razvoj pamćenja, razvoj taktilne percepcije, stjecanje iskustva dodirom, razvoj vizualne percepcije, stjecanje iskustva dodirom, razvoj slušne percepcije, stjecanje iskustva sluhom, stjecanje iskustva istraživanjem odnosa i veza među predmetima, razvoj pozornosti, razvoj pozitivnih stavova prema prirodnoj okolini), komunikacijski razvoj (razvijanje sposobnosti izražavanja putem vizualnih komunikacija), izražavanje i stvaralaštvo (razvoj vještine slušanja i razgovaranja, razvoj likovnog senzibiliteta za različita likovna sredstva i materijale, razvoj za oblikovanje na plohi, razvoj likovne imaginacije i kreativne apsorpcije, razvoj likovne invencije).

Vrsta djelatnosti: raznovrsno izražavanje i stvaranje (slikanje), istraživačko-spoznajne aktivnosti (promatranje, upoznavanje nečega ili nekoga, posjeti, susreti s ljudima različitih profesija).

Likovni jezik: boja, plošni oblik

Likovne sposobnosti:

- a) faktor kreativnosti: osjetljivost za probleme
- b) likovni: emocije, osjetljivo zapažanje

Likovno područje: slikarstvo

- a) likovna tehnika: tempere
- b) materijali i pribor: tempere, papir, kist
- c) postupci: slikanje

Povodi:

a) unutarnji: individualni emocionalni doživljaj djeteta na temelju onog što je dijete promatralo u crkvi

b) vanjski: posjet crkvi

Tip aktivnosti: rad i analiza rada

Umjetnička djela: Crkva Porodenja Blažene Djevice Marije u Skradinu; osjetljivo zapažanje arhitekture, slikarstva i kiparstva vezanih uz crkvu

Korelacija: priroda i društvo

Metode: naizmjeničnog utjecaja

Principi: odmjerenosti uzrastu i individualnostima, slobodno likovno izražavanje, kvalitete i odgojne usmjerenosti

Socijalni oblici rada: individualni

Artikulacija aktivnosti:

Uvodni dio: Prije aktivnosti obavljen je dolazak do crkve. Prije dolaska s djecom je proveden razgovor o tome gdje upravo idemo, što ćemo tamo vidjeti i tko će nas tamo dočekati. Nakon razgledavanja, slijedio je povratak u vrtić gdje je djeci bilo objašnjeno da će upravo slikati temperama ono što ih se najviše dojmilo u crkvi. To može biti bilo kakav baštinski sadržaj koji su djeca promatrala: slike, kipovi, oltari, sakralno posuđe, predmeti i odjeća, sama arhitektura crkve, orgulje i slično.

Radni (glavni) dio: Djeca slikaju temperama razne sadržaje koje su promatrali i usvajali u posjeti crkvi. Tijekom aktivnosti djeca razgovaraju međusobno što se kome najviše svidjelo dok je moja uloga tijekom aktivnosti bila promatranje, motiviranje i opskrbljivanje djece.

Završni dio: Za vrijeme i nakon aktivnosti djeci su postavljana pitanja o njihovim radovima. Neka od pitanja su bila zbog čega su slikali motiv kojeg su slikali, što im se u crkvi najviše svidjelo, ima li nešto što bi promijenili u crkvi, ima li nešto što im u crkvi smeta i slično.

Slika br. 12: Djeca prilikom izvođenja likovne aktivnosti

Slika br. 13: Djeca prilikom izvođenja likovne aktivnosti

Slika br. 14: Djeca prilikom izvođenja likovne aktivnosti

9. ANALIZA I INTERPRETACIJA DJEČJIH LIKOVNIH RADOVA I TEKSTA POLUSTRUKTURIRANIH INTERVJUA PROVEDENIH S DJECOM

Od šesnaest dječjih radova koje su djeca naslikala na likovnoj aktivnosti nakon posjeta crkvi, odabrala sam ih šest koje ću zasebno opisati uz izjave djece odnosno polustrukturirane intervjue koje sam s djecom provela. U polustrukturiranom intervjuu djeci sam postavljala pitanja: gdje su danas bili, što su vidjeli u crkvi, što im se najviše svidjelo u crkvi, postoji li nešto što bi u crkvi promijenili, što su naslikali i zašto su baš to naslikali.

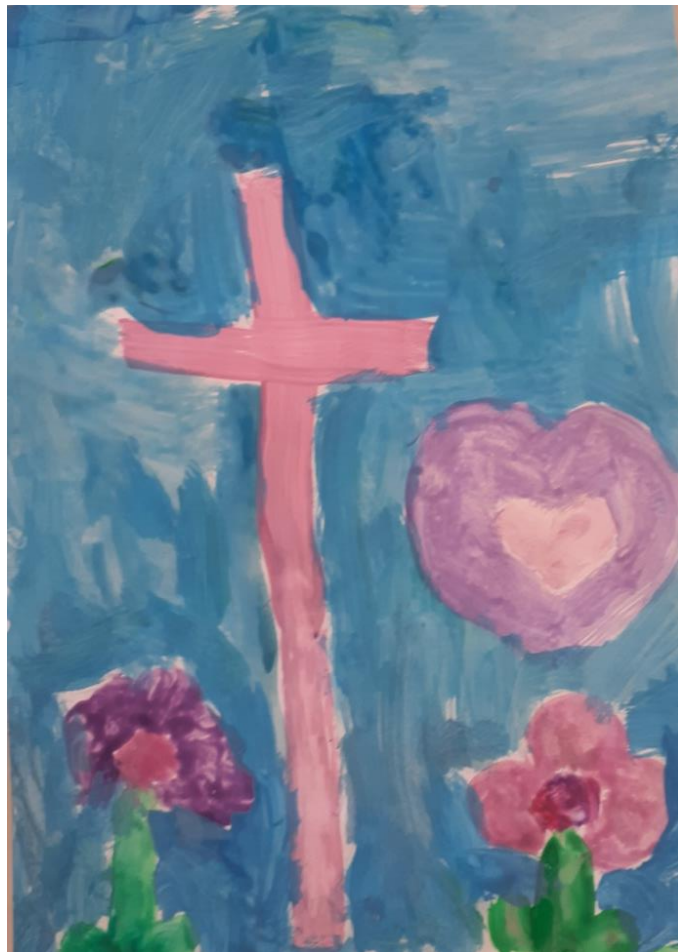
Slika br. 15: Primjer rada dječaka (5 godina)

Djetetu je na slici br. 15 pažnju privukao kalež koji je oslikan na prikazani način. Uočavamo da je temperom prekriven cijeli papir. Kompozicija je jednostavna, a glavni motiv je kalež i taj kalež je kao jedan ukrasni predmet ovdje također dodatno ukrašen s različitim vrstama poteza (ako govorimo o temperama) duljih i kraćih s tim da se neki doimaju kao

mrnje (crveni i zeleni). Kompozicija je uredna i stavljena u središte i niti jedan dio papira nije ostao prazan. Možemo reći da je ovo jedan zreli rad.

Dječak (5 godina) koji je naslikao ovaj rad izjavio je sljedeće: „*Išli smo u posjet crkvi. Ispred smo vidjeli neka slova iznad vrata, kipove i prozorčice. Unutra mi se svidjelo sve, a najviše mi se svidio kalež kojeg smo vidjeli u sakristiji. U crkvi mi je sve lijepo i ne bih ništa promijenio.*“

Prema djetetovoj izjavi zaključujemo da je dijete u crkvi i ispred crkve primijetilo zanimljive predmete, detalje i sadržaje, ali ga je od svega navedenog najviše privukao kalež kojeg je i naslikao.

Slika br. 16: Primjer rada djevojčice (6 godina)

Dijete koje je naslikalo rad prikazan na slici br. 16, za glavni motiv odabralo je križ. Kompozicija je uredna i jednostavna. Ovo je dijete također popunilo cijelu plohu papira te je boje miješalo na paleti. Odabir boja koje je dijete izabralo su pastelno roza, ljubičasta, plava i zelena. Za temperament djeteta koji je izražen kroz poteze kista možemo reći da je blag.

Dijete je, usmjerujući se na motiv križa, težilo tome da taj križ dodatno prikaže cvijećem i srcem iako te motive u crkvi uz križ ne nalazimo.

Djevojčica (6 godina): „Vidjeli smo baš puno stvari u crkvi. Križ, slike gore i kipovi i svašta nešto je bilo. Ja sam zvonila zvonom i vidjeli smo onu prostoriju koja je zaključana. Tamo smo vidjeli haljine, sa šljokicama, šarene i bili su šalovi, zlatni, šljokičasti. Najviše mi se svidjela ta odjeća koju nam je teta pokazivala, a koju nosi svećenik, a znaš što sam nacrtala? Križ kojeg sam obojila u rozo, srce, travu, cvijeće. Promijenila bih onu malu zavjesu kad smo išli u sakristiju jer nam je svima smetala i prekrivala nam lice.“

Djetetu se prema njegovoj izjavi, najviše svidjela liturgijska odjeća koju nam je prezentirala voditeljica zbirke, ali se u likovnoj aktivnosti ipak usmjerilo na motiv križa.

Slika br. 17: Primjer rada djevojčice (5 godina)

Iz rada na slici br. 17 možemo uočiti da je djetetu glavni motiv bio kip odnosno neka od skulptura koju je dijete u crkvi moglo primijetiti. Glavni motiv kipa je ujedno i najveći te je smješten na središte papira. Dijete je popunilo cijeli rad s temperom i samim time iskoristilo cijeli papir. Uz kip možemo uočiti i još neke motive kao što je cvijeće. Što se samog kipa tiče, vidimo da ima glavu, oči, tijelo, ruke i podlogu na kojoj kip stoji. Dijete je koristilo više boja kao što su zelena, plava, žuta, roza i ljubičasta.

Djevojčica (5 godina): *„Bila sam danas u crkvi. Tamo nas je dočekala jedna teta i ispred smo vidjeli kipove i neke one okruglaste prozore i onda smo ušli unutra. Unutra smo vidjeli sa svih strana dragu Mariju i Boga i puno slika, kipova...Kasnije smo vidjeli robu od svećenika. Najviše mi se svidjela draga Marija koja je ovako držala ruke, zato sam naslikala njen kip. Obojila sam je u plavo, a pokraj sam stavila šarene cvjetice. Ne bih ništa promijenila u crkvi, tamo mi je lijepo sve, sve, sve, sve.“*

Iz razgovora s djetetom možemo zaključiti da je djetetov glavni motiv bio kip Gospe iako je dijete u crkvi primijetilo i druge motive i sadržaje.

Slika br. 18: Primjer rada dječaka (4,5 godina)

Rad na slici br. 18 je rad kojeg je izvelo mlađe dijete. Vidi se da je dijete više uživalo u samoj aktivnosti rada s temperama nego u prikazivanju motiva kojeg je u crkvi vidio. Vidljivo je također da je boje dijete miješalo na papiru, a ne na paleti. Kod ovog rada je kvalitetno što je bojom ispunjena cijela ploha papira te također možemo reći da je izraz na ovom radu ekspresivan. Prema potezima kista možemo uočiti nekakav žuti „okvir“ u kojem su kistom kratkim potezima ostavljene ljubičasta i plava boja. Ostatak rada je ispunjen bojom također kraćim potezima kista preko kojih je sloj dužih poteza kista.

Dječak (4,5 godina): „*Najviše mi se svidio kip. Slikam kip i cvijeće. Promijenio bih u crkvi slike, one mi se nisu svidjele.*“

Prema izjavi djeteta možemo zaključiti da je dijete na papiru pokušalo prikazati kip i cvijeće na vlastiti i vrlo zanimljiv način.

Slika br. 19: Primjer rada djevojčice (5 godina)

Rad na slici br. 19 zanimljiv je rad djeteta kojem je glavni motiv križ. Križ je na papiru smješten u središte i povučen je tankom linijom kista te je u plavoj boji. Papir je sasvim ispunjen. U gornjem desnom kutu primjećujemo motiv sunca u žutoj boji koji je uz križ jedan od većih motiva prikazanih na slici. Ostatak papira ispunjen je ostrim pokretima kista koji slijede poteze cik-cak.

Djevojčica (5 godina): „*U crkvi sam vidjela svašta. Vidjeli smo slike, kipove, luster, velika vrata. Ja sam naslikala kada pada kiša, sunce sam naslikala i naslikala sam plavi križ. Ne bih ništa promijenila u crkvi.*“

Možemo primijetiti da je dijete u crkvi uočilo različite sadržaje, ali je odlučilo naslikati križ. Pretpostavljamo da pokreti kista koje uočavamo na slici predstavljaju kišu koju je dijete spomenulo u intervjuu.

Slika br. 20: Primjer rada dječaka (5 godina)

Na slici br. 20 uočavamo rad djeteta koje je svoj glavni motiv smjestilo na središte papira. Papir u ovom slučaju nije sasvim ispunjen već je na njemu samo jedan motiv. Glavni prikazani motiv dijete je pokušalo dočarati što detaljnije jer je riječ o stolu koji se nalazi ispred glavnog oltara u crkvi Porođenja Blažene Djevice Marije u Skradinu. Stol je reljefno

ukrašen s mnogobrojnim malenim sličicama. Na djetetovom radu možemo uočiti da je dijete spomenute sličice naslikalo kao nekakve ćelije ili polja koja su šareno obojena dok je sam stol prikazan kao pravokutnik.

Dječak (5 godina): „*U crkvi mi se najviše svidio onaj veliki, sjajni stol. Na njemu ima puno slika i figurica. Nacrtao sam stol, a svidjele su mi se i orgulje. U crkvi ne bih ništa mijenjao.*“

S obzirom na djetetovu izjavu, možemo potvrditi da je riječ o stolu ispred glavnog oltara. Djetetu se taj stol najviše svidio pa ga je na svoj način pokušao dočarati temperama.

Zaključak rezultata istraživanja:

Možemo zaključiti na temelju odabranih radova, a i svih radova zajedno da je djeci uglavnom bio zanimljiv samo jedan predmet kojeg su slikali. Također, sva su djeca te predmete stavili u središte papira i svi su imali potrebu taj predmet dodatno naglasiti s nizom detalja koji možda u crkvi i ne postoje i to je karakteristika svih radova. Možemo također uočiti da se u dječjim radovima najčešće pojavljuje motiv križa. Dječji radovi u ovom istraživanju su izvor podataka, točnije, ti podaci odnose se na ono što djeca prikazuju, na koji način predmete koje prikazuju smještaju na plohu papira, koji se izlošci najčešće javljaju, koliko detaljno ih djeca prikazuju kao i njihove izjave. U samoj analizi odnosno interpretaciji i opisu dječjih radova kao pomoćna tehnika potpomoglo mi je sustavno promatranje djece i polustrukturirani intervju proveden s djecom. U intervjuu sam s djecom razgovarala o korištenim likovnim tehnikama i motivima, a razgovori su bili pozitivni i svi su radovi na kraju bili izloženi.

Zaključujemo da su se djeca reflektirala na baštinske sadržaje koje su vidjeli i možemo reći da je cilj ostvaren jer su sva djeca promatrala baštinske sadržaje i te sadržaje kasnije slikala. Cilj je također ostvaren jer su se sva djeca izrazila likovnom tehnikom tempere.

10. ZAKLJUČAK

Možemo zaključiti da je Skradin kao povijesni grad prošao niz događaja i promjena vladara, no unatoč tome uspio je opstati i do danas. Skradin sa svojom baštinom danas nudi mnoge baštinske sadržaje koji su dobar poticaj kako za odrasle tako i za djecu. Za razvoj djece je važno osvještavati ih i poticati na razmišljanje o čuvanju svoje, ali i tuđe baštine. Na taj način djeca grade doživljaje i iskustva i uče o onim sadržajima koji su ostavljeni njima kao i budućim generacijama. Također, kroz stjecanje iskustava, emocija i doživljaja koje djeca primaju kroz baštinske sadržaje, razvija se i njihova kreativnost.

Proučavajući problem baštinskih sadržaja dolazimo do zaključka da metodički model treba sadržavati izvorni sustav s baštinom kao ishodište dječjeg doživljaja, a sve ostale aktivnosti slijede nakon toga. Na problemsko pitanje koji metodički modeli na svrhovit način prilaze baštinskim sadržajima zavičajne baštine kod djece predškolske dobi, možemo odgovoriti da je djeci prvenstveno omogućeno istraživanje u stvarnosti u kojem je osmišljena likovna aktivnost. Spomenuta likovna aktivnost je metodički gledano bazirana na crkvi kao poticaju, zatim na načinu rada nakon promatranja odnosno na procesu slikanja nakon viđenih baštinskih sadržaja te na refleksiji realiziranog što se, osim na sam rad, odnosi i na doživljaj crkve. Na temelju spomenutog možemo reći da je u ovom diplomskom radu osmišljena i realizirana likovna aktivnost koja se bazirala na posjetu crkvi kao poticaju nakon čega je uslijedila izvedba likovnih radova i refleksija djece na doživljeno i izvedeno. Nakon likovne aktivnosti izvedena je interpretacija likovnih radova djece pri čemu je naglasak stavljen na temu i motive odnosno ono što je prikazano, način na koji je prikazano odnosno likovni sadržaj, uporabu likovne tehnike i intervju.

11. LITERATURA

- 1) Babić, I. (1986). *Skradin i njegovo područje u prošlosti*. Mjesna Zjednica Skradin.
- 2) Balić Šimrak, A. (2016). *Hrvatska kulturna tradicija i dječje likovno stvaralaštvo*. Zagreb. Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- 3) Baština kao poticaj, Od baštine za baštinu, 3. *Dani predškolskog odgoja*, Split, 2003.
- 4) *Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, 1972*. URL:http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=13055&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (Datum pristupa 20.11.2023.)
- 5) Čvrljak, K. (1996). *Duh, um i zov Dalmacije*. OMH u Šibeniku. OMH u Skradinu. Šibenik - Skradin.
- 6) Đuranović, M., Klasnić, I. i Matešić, I. (2020). Poticanje dječje kreativnosti u predškolskim ustanovama. *Školski vjesnik*, 69 (1), 89-110. Preuzeto s: <https://doi.org/10.38003/sv.69.1.3> (Datum pristupa: 20.11.2023.)
- 7) Gjurašin, H. (2010). *Bribir – 100 godina arheoloških istraživanja 1910.-2010*. Muzej hrvatskih arheoloških spomenika. Split.
- 8) *Grad Skradin*, dostupno na: <http://www.grad-skradin.hr/upload/clanci/2017/05/2017-05-17/20/srpskradin.pdf> (Datum pristupa: 20.12.2023.)
- 9) Grgurić N., Jakubin, M. (1996). *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje: metodički priručnik*. Zagreb. Educa.
- 10) Gulin, L. (2022). *Interdisciplinarni metodički pristup baštini grada Šibenika*. Diplomski rad. Zadar. Sveučilište u Zadru. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:206679> (Datum pristupa 15.11.2023.)
- 11) Herceg, L., Rončević, A., Karlavaris, B. (2010). *Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi*. Zagreb. Alfa.
- 12) Igra i učenje djeteta u kulturološkom okruženju vrtića, Od baštine za baštinu, 4. *Dani predškolskog odgoja*, Split, 2005.
- 13) Ivon, H., Kušćević, D., Pivac, D., Jukić, T. (2007). *Baština umjetnički poticaj za likovno izražavanje djece*. Split. Filozofski fakultet u Splitu.
- 14) Jadrijević, Đ. (2021). *Baštinske vrijednosti otoka Ugljana u odgojno obrazovnim aktivnostima predškolske djece*. Diplomski rad. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:087128> (Datum pristupa: 10.12.2023.)

- 15) Juric, A., Šišak, M. (2022). *SKRADIN - Od pretpovijesti do novijeg doba*. OMH u Skradinu. Skradin.
- 16) Kisovar-Ivanda, T., Batarelo Kokić, I. (2012). Povezanost zavičajnog identiteta i muzejskog iskustva učenika. *Magistra Iadertina*, 7(1), Zadar, str. 7-19.
- 17) Kisovar-Ivanda, T. (2014). Modeliranje muzejskih sadržaja i interakcijske aktivnosti učenika u muzejskom okruženju. *Školski vjesnik*, 63(1-2), Split, str. 53-69.
- 18) Kuščević, D. (2015). Kulturna baština – poticatelj dječjeg razvoja (likovni aspekt). *Školski vjesnik*, 64 (3), 479-491.
- 19) Marasović, T. (2001). *Kulturna baština 1*. Split. Veleučilište u Splitu.
- 20) Mihajlović, M. (1990). Svjetska kulturna i prirodna baština. Zagreb. Prosvjeta.
- 21) Ministarstvo kulture i medija (2022). Kulturna baština. Dostupno na: [https://minkulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:1%209%20GMT+0100%20\(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme](https://minkulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:1%209%20GMT+0100%20(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme)
(Datum pristupa: 15.12.2023.)
- 22) *Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje*. (2014). Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske. Zagreb.
- 23) Nenadić-Bilan, D. (2015). Predškolsko dijete i baština – istraživanje u muzeju. *Školski vjesnik*, 64 (3), 492-503.
- 24) Pedišić, I. (2001). *Rimska Skardona*. Matica hrvatska Skradin. Skradin.
- 25) Pedišić, I. (1998). *Skradin Maraguša*. Županijski muzej Šibenik. Poglavarstvo grada Skradina. Šibenik – Skradin.
- 26) Podrug, B. (2021). *Uloga kulturnog turizma u razvoju grada Šibenika*. Diplomski rad. Split. Sveučilište u Splitu. Ekonomski fakultet. Preuzeto s: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:124:580474> (Datum pristupa: 21.12.2023.)
- 27) Seme Stojnović, I., Vidović, T. (2012). *Djeca – čuvari djedovine: model vrtića s hrvatskim identitetom i njegovanjem interkulturalnosti*. Zagreb: golden marketing. Tehnička knjiga.
- 28) Šprljan, I. (1997). *Skradin: arhitektonski elementi i detalji*. Zagreb. Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine.
- 29) Udovičić, A. (2016). *Kulturna baština kao poticaj u radu s djecom predškolske dobi*. Završni rad. Zagreb. Sveučilište u Zagrebu. Učiteljski fakultet. Preuzeto s: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:147:516022> (Datum pristupa: 27.12.2023.)

- 30) UNESCO Institute for Statistics, 2009 UNESCO Framework for Cultural Statistic.
Dostupno na: <https://uis.unesco.org/en/glossary-term/cultural-heritage> (Datum pristupa: 11.12.2023.)
- 31) Vukoja, M. (2015). Hrvatska kulturna baština. *Matka: časopis za mlade matematičare*, 23(92), str. 239-245. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/clanak/221329> (Datum pristupa: 27.12.2023.)
- 32) Vygotsky, L. S. (2004). Imagination and Creativity in Childhood. *Journal of Russian and East European Psychology*, 42(1), 7-97
- 33) Wyse, D. I Dowson, P. (2009). *The Really Useful Creativity Book*. Routledge.
- 34) Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. (1999). *Narodne novine 69* URL: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/271022.html> (Datum pristupa: 17.12.2023.)
- 35) Zenić, M. (2002). *U pohvalu od grada Šibenika*. Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“ Šibenik. Šibenik.

12. POPIS PRILOGA

Slika 1. Skradin u XVI. stoljeću

Slika 2. Skradin 1934. godine

Slika 3. Bribirska glavica

Slika 4. Unutrašnjost crkve Porođenja Blažene Djevice Marije u Skradinu

Slika 5. Crkva sv. Spiridona u Skradinu

Slika 6. Voditeljica zbirke sa skupinom djece ispred crkve Porođenja Blažene Djevice Marije u Skradinu

Slika 7. Voditeljica zbirke sa skupinom djece ispred glavnog oltara unutar crkve Porođenja Blažene Djevice Marije

Slika 8. Razgledavanje liturgijskog ruha u sakristiji

Slika 9. Razgledavanje liturgijskih predmeta u sakristiji

Slika 10. Razgledavanje unutrašnjosti crkve Porođenja Blažene Djevice Marije

Slika 11. Razgledavanje unutrašnjosti crkve Porođenja Blažene Djevice Marije

Slika 12. Djeca prilikom izvođenja likovne aktivnosti

Slika 13. Djeca prilikom izvođenja likovne aktivnosti

Slika 14. Djeca prilikom izvođenja likovne aktivnosti

Slika 15. Primjer rada dječaka (5 godina)

Slika 16. Primjer rada djevojčice (6 godina)

Slika 17. Primjer rada djevojčice (5 godina)

Slika 18. Primjer rada dječaka (4,5 godina)

Slika 19. Primjer rada djevojčice (5 godina)

Slika 20. Primjer rada dječaka (5 godina)

Tablica 1. Pokretna kulturna dobra grada Skradina

Tablica 2. Nepokretna kulturna dobra grada Skradina

IZJAVA O SUGLASNOSTI

Ovime potvrđujem svoju suglasnost da moje dijete

_____ (ime i prezime djeteta) sudjeluje u istraživanju potrebnom za diplomski rad na temu Skradinska sakralna baština kao poticaj usvajanja baštinskih sadržaja djece predškolske dobi, koje uključuje:

- odlazak i posjet crkvi
- provedbu intervjua s djecom
- likovne aktivnosti u vrtiću
- fotografiranje dječjih radova i djece u aktivnostima (s leđa radi zaštite identiteta djeteta).

(potpis roditelja)

13. Životopis

Zovem se Tajna Zorica i rođena sam u Šibeniku 25. travnja 2000. godine. Preddiplomski studij Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja na Sveučilištu u Zadru započela sam u akademskoj godini 2018./2019., a završila u lipnju 2021. godine s prosjekom 4.441, nakon čega sam odmah upisala diplomski studij. Aktivnosti kojima sam se bavila tijekom studija i koje bih posebno istaknula su:

- sudjelovanje na Okruglom stolu s temom „Inkluzivno obrazovanje kroz prizmu ključnih sudionika odgojno-obrazovnog procesa“, u siječnju 2022. godine
- sudjelovanje u glazbenom dijelu programa svečane dodjele nagrada rektorice, u ožujku 2022. godine (solistički (vokalni) nastup)
- sudjelovanje na koncertu „Sveučilištu Zadru na dar“, kao solistica uz pratnju Gradske glazbe Zadar, u ožujku 2022. godine,
- sudjelovanje u Akademskom pjevačkom zboru Sveučilišta u Zadru
- nagrada rektorice za postignut uspjeh, umjetničke i stručne aktivnosti tijekom studija te aktivnosti izvan Sveučilišta, u ožujku 2023. godine.

U sklopu fakulteta sam također imala priliku obavljati praksu u više vrtića kao što su DV Radost (PO Voštarnica i PO Višnjik, Zadar), DV Sunce (PO Maslačak, Zadar) i DV Skradin, u kojima sam stekla različita iskustva i pripremu za budući posao.

Što se tiče mog srednjoškolskog obrazovanja, završila sam Gimnaziju Antuna Vrančića u Šibeniku 2018. godine. Aktivnosti kroz srednjoškolsko obrazovanje koje bih posebno istaknula su:

- volontiranje u Domu za starije i nemoćne, u Šibeniku 2017. godine,
- volontiranje u Centru za odgoj i obrazovanje „Šubićevac“, u Šibeniku 2017. godine,
- sudjelovanje u projektu „Animacija demokracije: kako je glazba mijenjala svijet“, u Vodicama 2014. godine
- sudjelovanje u organizaciji humanitarnog koncerta na kojem sam ujedno bila i izvođač, u sklopu akcije „Život nema cijenu“ za oboljelu učenicu naše škole, u Šibeniku 2015. godine
- djelovala sam kao članica školske klape „Gimnazijalke“ od 2014. do 2018. godine. S klapom „Gimnazijalke“ sam u ožujku 2018. godine nastupala u Bruxellesu u sklopu programa „Škola ambasador europskog parlamenta (EPAS)“ te s ovim nastupom predstavljala tradiciju klapske pjesme.

Također, voljela bih istaknuti da sam članica Gradske glazbe Skradin (od 2009. godine) te sam u sklopu glazbe volontirala, odnosno održavala edukativne radionice za djecu: radionicu gitare (2019. godine) i radionicu flaute (2021. godine).

Članica sam klape „Skradinke“ kroz koju održavam i njegujem baštinu svog kraja.

S obzirom da me glazba izrazito obilježava i sastavni je dio mog zanimanja i budućeg posla, spomenula bih da djelujem i u „Big Bandu Vodice“ (od 2021. godine) kao vokal te u vokalno instrumentalnim sastavima „Spectrum“ (od 2015. godine) i „Teke Yeke“, također kao vokal.